

M E S O S Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi
The Journal of Interdisciplinary Medieval Studies

SchUM Yahudi Topluluğu Bağlamında Birinci Haçlı Seferi Öncesi Aşkenaz Yahudiliği'ne
Bakış

Yazar/Author: S. Özmen

Kaynak/Source: *Mesos: Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi*, I , 43-71.

Doi: 10.37223/mesos.2019.2.

MESOS Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi içinde yayımlanan tüm yazılar kamunun kullanımına açıktır; serbestçe, ücretsiz biçimde, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin alınmaksızın okunabilir, kaynak gösterilmesi şartıyla indirilebilir, dağıtılabılır ve kullanılabilir.

**SchUM Yahudi Topluluğu Bağlamında Birinci Haçlı
Seferi Öncesi Aşkenaz Yahudiliği'ne Bakış
Overview of Ashkenazi Judaism Before the First
Crusade in the Context of Schum Jewish Community**

Seda Özmen*

* Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
Zonguldak/Türkiye. sadaozmen@hotmail.com, orcid id: 0000000292354476.

Özet

Alman topraklarında Yahudilerin yerleştiği Orta Ren bölgesinde bulunan Mainz, Worms ve Speyer şehirleri, yüksek Ortaçağ'dan beri Yahudi literatüründe SchUM kısaltmasıyla bilinmektedir. SchUM cemaati; Yahudi bilginleri, akademileri ve üç şehrin cemaatini birbirine bağlayan dini gelenekleriyle Aşkenaz Yahudiliği açısından farklı bir cemaat yapılanması ortaya koymuştur. SchUM cemaatinin ortaya çıkışı ve diğer cemaatlere örnek teşkil eden uygulamaları Aşkenaz Yahudiliği'nin ortaya çıkışına da ışık tutmaktadır. Aşkenaz Yahudileri, Ren'deki katedral şehirlerinden başlayarak, Avrupa Hristiyan kültürüyle etkileşime geçmiş ve sonuçta kendine özgü karakterini kazanmış, yeni ve bağımsız bir dini kültür yaratmıştır. Gerşom ve Raşi gibi birçok âlim yetiştiren ve birçok akademiye sahip olan bu cemaat I. Haçlı Seferi sırasında büyük bir trajedi yaşamış olsa da tekrar gücünü toplamayı ve etrafını aydınlatmayı başarmıştır. Bu çalışma sosyo-ekonomik ve dini faktörler bağlamında SchUM cemaatinin oluşum ve gelişim sürecini, onu diğer cemaatlerden farklı kılan niteliklerini ve Aşkenaz Yahudiliği'ne etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken Almanca ve İngilizce ikinci el kaynaklardan faydalanılmıştır. Aynı zamanda Birinci Haçlı Seferi öncesi dönem dikkate alınarak zaman sınırlamasına gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: SchUM, Aşkenaz, Gerşom ben Yehuda, Mainz, Worms, Speyer.

Abstract

Mainz, Worms and Speyer, the three Jewish centers of the middle Rhine area, where Jews settled in Germany, have been known in the Jewish literature since the high middle age under the acronym SchUM. The SchUM community; Jewish scholars, academies and religious traditions that connect the communities of the three cities with Ashkenazi Judaism has revealed a unique community structure. The emergence of the SchUM community and its exemplary practices shed light on the emergence of Ashkenazi Judaism. Starting from the cathedral cities on the Rhine, the Ashkenazi Jews created a new, independent religious culture that gained its specific character through exchange and confrontation with the Christian culture of Europe. This communities, which has trained many scholars such as Gershom and Rashi and has many academies, has experienced a great tragedy during the first crusades, but it has managed to regain its strength and enlighten its surroundings. This study aims to examine the formation and development process of SchUM communities in terms of socio-economic and religious factors, their characteristics that differentiate them from other communities and their effects on Ashkenazi Judaism. German and English second hand sources were used in the examination. At the same time, time limit was taken into by considering the period before the first crusade.

Keywords: SchUM, Ashkenas, Gershom ben Jehuda, Mainz, Worms, Speyer.

Giriş

Kökene itibariyle Yahudilerin kutsal metni Tanah'a dayanan Aşkenaz kavramı kabaca Almanya, Alman Yahudiliği ve bu toplumun mensuplarını (Aşkenazim) kastetmek için kullanılmaktadır¹. Kavram öncelikli olarak Ortaçağ boyunca Yahudilerin yerleştiği Kuzey Fransa ve Alman topraklarını işaret eden coğrafi bir yönlendirme içermektedir. Bu bölgedeki Yahudi cemaatleri 9. yüzyıldan itibaren nüfus anlamında sürekli büyüyerek kendine has bir yaşam tarzı meydana getirmişlerdir. Zaman içinde bazen gönüllü çoğu zaman da zorlamaya bağlı olarak gerçekleşen göçler yoluyla Aşkenaz Yahudilerinin Hollanda, İsviçre, Avusturya, Bohemya, Moravya, Slovenya, Litvanya ve Polonya gibi bölgelere yerleşmeleriyle birlikte Aşkenaz kültürü ve geleneğini adı geçen ülkelere taşınmıştır. Böylece Aşkenaz ifadesi coğrafi alanın ötesine geçerek anlam genişlemesine uğramıştır². Bugün pek çok Yahudi'nin kendini Aşkenaz Yahudiliğine dayandırması da bundan ileri gelmektedir. Dolayısıyla Aşkenaz kavramını ortaçağın belli bir döneminde belli bir yer içinde konumlandırmak çok zordur³. Frankların ve ardından Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altındaki Yahudi yerleşimlerinin sınırlarını net bir şekilde çizmek mümkün değildir. Kavramın en erken kullanımına 12. yüzyıla ait responsalarda rastlanmaktadır, zira bunun için Frank topraklarının Batı Neustria ve Doğu Austrasia şeklinde ayrılması ve Doğu topraklarında kalıcı bir Yahudi yerleşiminin oluşmasını beklemek gerekmiştir. Bu süreçte Batı Frank topraklarında yaşayan Yahudiler Zarfat⁴ olarak nitelendirilirken, Aşkenaz'ın Doğu Frank topraklarında ve özellikle de Ren Nehri boyunca (Rhineland) yaşayan Yahudiler için kullanıldığı görülmektedir⁵. Zira bu

¹ Aşkenaz kelimesi Bereşit kitabında (10:3) Nuh'un torunu Gomer'in oğlunun adı olarak geçmekle birlikte, Yeremya kitabında (51:27) bu ada sahip bir krallıktan bahsedilmektedir.

² Ursula Reuter, "Jerusalem am Rhein. Die SchUM-Gemeinden Speyer, Worms und Mainz", *Beträge zur rheinisch-jüdischen Geschichte*, Heft 3, 2013: 13.

³ Aşkenaz Yahudilerinin kökeni ve yayılma alanları konusunda tarihçiler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Buna göre köken konusunda bir Almanya bir de Arthur Koestler ve Kevin A. Brook'un başını çektiği Hazar tezi ön plana çıkmaktadır. Bu çalışma Almanya tezini dikkate alarak Yahudilerin Ren (Rhineland) bölgesindeki gelişimini incelemektedir. Konuyla ilgili tartışmalar için bk. Jits Van Straten, *The Origin of Ashkenazi Jewry: The Controversy Unraveled*, (New York: Walter de Gruyter GmbH & Co., 2011).

⁴ Zarfat kavramıyla kastedilen tam olarak Loire Nehri'nin kuzey ve doğusundaki Fransa topraklarıdır. Bk. Jörg R. Müller, "Juden im Westen des Reiches. Einflüsse, Eigenständigkeiten und Wirkungen im hohen und späten Mittelalter", *Zwischen Maas und Rhein: Beziehungen, Begegnungen und Konflikte in einem europäischen Kernraum von der Spätantike bis zum 19. Jahrhundert*, hg. v. Franz Irsigler, Trier 2006 (Trierer historische Forschungen 61), 405.

⁵ Bir süre eğitim amacıyla Ren bölgesindeki Yahudi cemaatlerinde bulunan Büyük Yahudi Bilgin Raşi'nin (Rabbi Shlomo Yitzchaki 1040-1105) "Ama Aşkenaz'da gördüm..." şeklindeki ifadelerinden bu bölgeyi Aşkenaz olarak isimlendirdiği anlaşılmaktadır. 12. yüzyılda yaşamış olan Mainz akademisinin en önemli bilginlerinden biri olan Eliezer b. Nathan da çalışmalarında Zarefatim (Fransa bölgesindeki Yahudiler) ve Aşkenazim ayırımına giderek Aşkenazim ifadesiyle Almanya'daki Yahudileri kastetmiştir. Benzer şekilde 14. yüzyılda Almanya'da doğup İspanya'ya göç eden Talmudist Asher b. Jehiel de "ben [Sefardi] kullanımlarına göre yemek yemem, Tevrat'ı atalarının mirası olarak, Tapınağın

bölge Aşkenaz Yahudiliği'nin kalbi olarak nitelendirilen bölgedir⁶. Sonraki dönemde ortaya çıkan coğrafi nitelendirmeler Aşkenaz kavramına daha da netlik kazandırmıştır. Çoğu zaman Aşkenaz'ın karşıtı olarak kullanılan Seferad Yahudiliği İbranice (=İbranca) İspanya bölgesini kastetmesine rağmen, Aşkenaz kavramında olduğu gibi bu bölgede gelişmiş kültür ve geleneği kastetmektedir. Yani İbranice (=İbranca) Seferad ve Aşkenaz kavramları, coğrafi bölgeden ziyade birbirlerinden farklı dil, kültür ve dini geleneği kastetmekte olup yarattıkları etki ortaya çıktıkları ülke sınırlarını çoktan aşmıştır.

Peki, Aşkenaz'ı meydana getiren Yahudiler Almanya'ya ne zaman gelip yerleşmiştir?

Yahudilerin Alman şehirlerindeki varlığının ne zaman başladığına dair kesin bir şey söylemek zordur. Ülkedeki Yahudi yerleşiminin köklerinin 1. yüzyıla kadar uzandığı söylene de kesin konuşmayı sağlayacak deliller yoktur. Ancak imparatorluk bildirileri, bölgesel kilise konsil kararları ve arkeolojik buluntular bize yol gösterebilir. Bunlara bakıldığında, Roma İmparatorluğu'nun sınırları net olmayan Fransa ve Almanya topraklarında ticaret ve yerleşim amacıyla bulunan Yahudilere dair bazı kayıtlar olduğu görülmektedir. Bir takım arkeolojik kanıtlara göre Almanya'ya ulaşan ilk Yahudilerin, Roma lejyonlarının ardından oraya giden ve Roma tarafından kurulan Ren kentleri Augusta Raurica (Kaiseraugst) ve Augusta Treverorum'a (Trier) yerleşen tüccarlar olduğu söylenebilir⁷. Aynı zamanda İmparator Konstantin'in 321 yılında çıkardığı, 331 yılında detaylandığı bildiride yer alan Köln'deki Yahudi cemaat temsilcilerinin şehir konseyinde görev almasıyla ilgili kanun çerçevesinde Yahudilerin 4. yüzyıldan itibaren Alman şehirlerinde yaşadığı söylenebilir⁸. Hatta Köln'de bu süreden önce gelişen, bir veya daha fazla sinagoga, dini ve toplumsal görevlilere sahip olan organize bir Yahudi cemaatinin var olduğu sonucuna da varılabilir. Bu sadece Köln için de geçerli değildir, Mainz için de benzer bir Yahudi yerleşiminden söz edilmektedir⁹. Hemen hemen aynı dönemlerde Fransa'daki benzer arkeolojik

yıkıldığı günlerden beri miras alan bizim Aşkenaz bilgeleri ve kutsanmış atalarımızın geleneğine ve kendi geleneklerimize bağlı kalarak yerim." diyerek Aşkenaz'ın hem coğrafi hem de geleneksel anlamda Seferad'dan ne kadar uzak olduğunu belirtmiştir. Bk. "Ashkenaz", *Encyclopaedia Judaica* (E.J.), second edition, ed. Fred Skolnik, II, (Jerusalem: Keter Publishing House Ltd., 2007), 569-570.

⁶ Johannes Heil, "Getting Them in or Keeping them out? Theology, Law, and the Beginnings of Jewish Life at Mainz in the 10 and 11 Centuries", *Jews in Early Christian Law: Byzantium and The Latin West, 6-11 Centuries*, eds. John Tolan, Nicholas De Lange, Laurence Foschia, Capucine Nemo-Pekelman, (Belgium: Brepols, 2014), 211.

⁷ Haim Hillel Ben-Sasson, "Germany", 518.

⁸ Kanun maddesi şöyledir: "Aynı [İmparator Konstantin] Köln belediye meclisleri için, Yahudilerin belediye meclisine atandığını kabul ediyor. Bununla birlikte, en azından onlara teselli için eski uygulamadan bir şey kalması adına, her durumda iki yahut üçünün sürekli bir imtiyazla bu tür atamalardan muaf tutulmasına izin veriyor". Konstantin 331'de sinagog hizmetinde olan Yahudileri bu görev için muaf tutmuştur. Bk. Straten, *The Origin of Ashkenazi Jewry*, 37-38.

⁹ Bernard Rosensweig, *Ashkenazic Jewry in Transition*, (Canada: Wilfrid Laurier University Press, 1975), 2.

buluntuların Narbonne, Agde, Avignon ve Aries'te Yahudilerin yerleşimine işaret ettiği hatta Paris ve Orleans'taki 6. yüzyıla kadar geriye giden sinagog kalıntılarının buradaki Yahudi cemaatinin varlığını güçlendirdiği söylenebilir¹⁰.

Ancak tarihçilerin çoğu Aşkenaz Yahudiliğini meydana getirecek olan yerleşim faaliyetinin Karolenj öncesi dönemde olmadığı konusunda fikir birliği içindedir¹¹. Yani Karolenj dönemi, Doğu Frank topraklarındaki Yahudi yaşamının sürekliliği büyük oranda Şarlman ve oğlu Louis'in faaliyetleri sonucunda sağlanmıştır¹². 843 yılındaki Verdün Anlaşmasıyla ileride Almanya olacak olan Doğu Frank toprakları ile ileride Fransa olacak olan Batı Frank topraklarının bölünmesi Yahudilerin yaşam şartlarında büyük bir değişim yaratmamış, ancak uzun yıllar etkileşim halinde olacak olan bölge Yahudilerinin Zarfat ve Aşkenaz olarak isimlendirilmesine de engel olamamıştır¹³.

9. yüzyılda Frank hâkimiyetinin zayıflamasına paralel olarak feodal yapının güçlendiği görülmüştür. Batı'daki Yahudi toplulukları Champagne Kontluğu'nun yakınındaki Le Mans, Troyes ve Provins kentlerinde büyümeye başlamış, benzer şekilde Doğu'daki Yahudiler de feodal beylere ve piskoposluğa ait yeni kasabalara yerleşerek bölgenin ekonomik canlılığını arttırmışlardır. Merkezi otoritenin zayıfladığı ve feodalitenin güçlendiği bu dönemde Yahudilerin varoluşu hem iç hem de uluslararası ticarete bağlanmıştır. Yahudiler dâhil olamayacakları feodal sistemin senyör ve vassal ilişkisinin dışında kendilerini geliştirmekte olan ticaretin öncüsü haline getirmek durumunda kalmıştır. Bu sayede 10. ve 11. yüzyıldan itibaren feodal kasabaların etrafında kurulan kentsel yaşamın en önemli unsuru haline gelmişlerdir. Risk alabilen, gezgin tüccar kabileleri gibi eski ticaret kentlerinin yollarını izleyen Yahudiler, kırsal kasaba yanında oluşmaya başlayan yeni ticaret kentlerine katkıda bulunmuşlardır.

Almanya'daki ticaret trafiğine bakıldığında; İtalya'dan yola çıkan tüccar kabilelerinin Rhone Nehri yoluyla Galya'ya, Ren ve Tuna Nehri yoluyla

¹⁰ Ivan G Marcus, "A Jewish-Christian Sybiosis: The Culture of Early Ashkenaz", *Cultures of the Jews: A New History*, ed. David Biale, (New York: Schocken Books, 2002), 453.

¹¹ Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte, bütün bu Yahudi yerleşim bölgelerinin ortadan kalktığı düşünülmektedir. Kavimler göçünün meydana getirdiği değişim sonrasında Alman topraklarında izi sürülebilen yeni bir Yahudi yerleşimine ancak Şarlman döneminde rastlanmaktadır. Bk. Rosensweig, *Ashkenazic Jewry*, 2.

¹² Şarlman ve oğlu Dindar Louis hâkimiyeti altındaki Yahudilere; dini özgürlük, iç ve dış ticaret özgürlüğü, iç işlerinde kendi yasalarına göre yargılanma özgürlüğü, pagan köle sahibi olma hakkı, Hristiyan kutsal günleri hariç Hristiyan işçi çalıştırma hakkı, gümrük vergilerinden muafiyet gibi hem sosyal hem de ticari alanda pek çok imtiyaz vermiştir. Bu imtiyazlar doğal olarak Frank idaresi altındaki Yahudilerin sayısında büyük bir artış yaratmıştır. Ismar Elbogen, *Geschichte der Juden in Deutschland* (Berlin: Jüdische Buch-Vereinigung, 1935), 18.

¹³ Fransa ve Alman topraklarındaki Yahudiler Zarfat ve Aşkenaz olarak isimlendirilmelerine rağmen çok farklı bir kültür ve dini geleneğe sahip değildir. Aksine her iki bölgedeki Yahudi cemaatleri birbirleriyle yakın temas içindedir. Her iki bölgenin bilge Yahudilerinin birbirlerinin akademilerini ziyaretleri, dini konularda görüş alış verişinde bulunmaları ve akrabalık ilişkileri cemaatler arasında karşılıklı bir kültürleşme yaratmıştır. Müller, "Juden im Westen", 411.

Karadeniz'e, Ren Nehri'nin batısındaki Maas ve Mosele nehirleri yoluyla Kuzey Denizi'ne ve Ren Nehri'nin doğusunda bulunan Main, Elbe ve Saale nehirlerini izleyerek Slav topraklarına kadar ulaşabildiği görülmektedir. Buna göre Yahudiler nehir yollarını izleyen, önemli miktarda ithalat ve ihracatın eşlik ettiği canlı bir ticaretin içinde yer almışlardır. Nehir yollarının birleştiği ve ayrıldığı noktalar en önemli ticaret merkezleri olarak tüccarların zamanla yerleştiği kentlere dönüşmüştür. Yahudi tüccarlar da Ren Nehri boyunca önemli bir ticaret merkezi olan Mainz, Worms ve sonrasında Speyer'e yerleşerek kısa sürede burayı Aşkenaz Yahudiliği'nin merkezi haline getirmişlerdir¹⁴.

Ren Bölgesine Yerleşim ve SchUM Cemaatinin Oluşumu

Karolenj idaresinin zayıflamaya başlamasıyla boşalan imparatorluk makamı, askeri başarılarıyla imparatorluğun sınırlarını genişleten Sakson hanedanından I. Otto'nun iktidara gelmesiyle yeniden dolmuştur. Kutsal Roma Germen İmparatoru olarak taç giyen I. Otto, 10. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Almanya'daki pek çok hanedanı hâkimiyeti altına almış, Doğu topraklarını tehdit eden Macarları yenilgiye uğratmış ve Bohemya'yı alarak Slav sınırına dayanmıştır. I. Otto sınırları genişleyen ülkesinin topraklarını prenslik ve piskoposluklara bölerek yönetmeyi tercih etmiş, bu ise merkezi otoriteyi zayıflatan bir durum yaratmıştır. İleride piskoposluk bölgelerine piskopos atanması hususunda Papalık ve imparatoru karşı karşıya getiren süreç de böyle başlamış, zamanla feodal beyler ve Kilise karşısında imparatorluk otoritesi zayıflama göstermiştir¹⁵.

Bu siyasi ortamda, Sakson ve Salien hanedanlıklarının iktidarında, Mainz, Worms, Prag, Magdeburg, Merseburg ve Metz gibi pek çok şehir Yahudi topluluklarını içeren merkezler haline gelmiştir. Yahudi topluluklarının yoğunluğu, çoğu piskoposluk şehri olan bu merkezlerin ortaya çıkışı ve ekonomik kalkınmalarıyla paralel bir seyir izlemiştir¹⁶. Bu durum imparatorluğun Slav sınırındaki Kuzeydoğu topraklarını kontrol etmek adına kurulan piskoposluk şehirleri Magdeburg ve Merseburg şehirlerinde net şekilde görülmektedir. Zira kentsel yaşamı canlandıran Yahudi unsur bu şehirlerin kuruluşundan beri mevcuttur.

Magdeburg piskoposluk şehrinin Macar yenilgisi (yani 955) sonrası 968'de kurulduğu ve 965 yılında I. Otto'nun Magdeburg Yahudilerini ve diğer tüccarları bu bölgenin başpiskoposunun yetkisi altına vermiş olduğu düşünüldüğünde bu şehirlerin kuruluşu ve gelişiminde Yahudilerin etkisi daha iyi anlaşılabilir. Yine 973 ve 979 yıllarında II. Otto Magdeburg başpiskoposluğuna Yahudileri

¹⁴ Elbogen, *Geschichte der Juden*, 17-18.

¹⁵ Moses A. Shulvass, *The History of the Jewish People*, II (Chicago: Regnery Gateway, 1982), 123-124.

¹⁶ Müller, "Juden im Westen", 406-407.

yargılama ve gerektiğinde aforoz etme yetkisi tanımış, aynı hakları 973 yılında Merseburg başpiskoposuna da vermiştir¹⁷. Regensburg, Metz, Trier, Köln ve Mainz gibi piskoposluk şehirlerinde de benzer süreçler gözlemlenmiştir. Şehir yöneticisi olan bu piskoposlar Yahudiler üzerinde neredeyse imparatorun çok yetkiye sahip olmuşlar, şehirlerinin dini, kültürel ve ekonomik alanda gelişmesi için ellerindeki bölgesel gücü kullanmaktan kaçınmamışlardır. Trier, Regensburg ve Metz başpiskoposları Yahudileri şehirlerine davet etmiş ve onlar için yerleşim alanı hazırlamıştır. Bu noktada Yahudilerin şehirdeki varlığının hoşgörüsüyle karşılandığı ve hatta Alman Ortaçağ Tarihçisi Alfred Haverkamp'ın da ifade ettiği gibi piskoposların Aşkenaz Yahudiliği'nin temellerini atan unsurlardan biri olarak görülmesinde haklılık payı olduğu söylenebilir¹⁸. Kısa süreli kesintiler dışında bu şehirlerdeki Yahudi yaşamı ve karşılıklı iyi ilişkiler devam etmiştir. Magdeburg Başpiskoposu Walthard, Metz Piskoposu Adalbero, Mainz Başpiskoposu Bardo, Köln Başpiskoposu Anno'nun ölümüne Hristiyan halk kadar üzülen Yahudilere dair kayıtlar da bunu kanıtlar niteliktedir. 1012 yılında Mainz'deki Yahudilerin kısa süreli de olsa şehirden çıkartılması dışında Mainz'de de yukarıdakine benzer bir süreç işlemiştir. Mainz, Worms ve Speyer'deki piskoposlar da şehirlerinin gelişimi adına Yahudileri şehirlerine kabul etmiştir. Aşağıda daha detaylı olarak incelenecek olan Speyer Piskoposu Rüdiger'in Yahudilere tanıdığı imtiyazlar bu durumun en iyi örneğidir. İmtiyazlar sayesinde Yahudileri kırsalına çeken piskopos ona şehirselleşen bir görünüm kazandırmak istemiş, kendi deyimiyle Yahudilerin yerleşimiyle tüm şehrin saygınlığının "bin kat" artmasını sağlamıştır¹⁹.

Bu süreçte Speyer, Worms ve Mainz şehirleri Avrupa'nın en eski Yahudi topluluklarına ev sahipliği yapmış ve burada gelişen kültür ve dini gelenek sayesinde Aşkenaz Yahudiliği'nin merkezi olarak anılmıştır. Yahudi kaynaklarında **Schpira Warmaisa Magenza** olarak yer alan bu üç piskoposluk şehri, aralarındaki yakın münasebet sebebiyle tek bir Yahudi topluluğu olarak düşünülmüş ve kısaca "SchUM" (İbranice (=İbranca) ש"מ İngilizce ShUM) topluluğu olarak isimlendirilmiştir²⁰. 12. yüzyıldan itibaren kullanıldığı düşünülen bu ifade cemaatler arası yazışmalarda "Kehillot SchUM" (SchUM cemaati) şeklinde yaygınlık kazanmıştır²¹.

¹⁷ Albert Dresdner vd., *Regesten zur Geschichte der Juden im Fränkischen und Deutschen Reiche Bis zum Jahre 1273* (Berlin: Verlag Von Leonhard Simion, 1902), 55-57.

¹⁸ Alfred Haverkamp, *Jews in the Medieval German Kingdom*, translated by Christoph Cluse (Universität Trier. Arye Maimon-Institut für Geschichte der Juden, online edition, 2015), 15.

¹⁹ Dresdner vd., *Regesten zur Geschichte*, 61, 63, 65, 68-70.

²⁰ SchUM, müttefik Ren toplulukları Speyer, Worms ve Mainz şehirlerinin isimlerinin ilk harflerine göre oluşmuş bir kavramdır ve makalede kavramın oluştuğu coğrafya göz önünde bulundurularak İngilizce ShUM yerine Almanca kullanımı olan SchUM tercih edilmiştir. Alexander Shapiro ve B. Mordechai Ansbacher, "Shum", *E.J.*, XVIII, 532.

²¹ Reuter, "Jerusalem am Rhein", 13.

Aralarındaki yoğun kişisel ilişkiler ve akrabalık bağları nedeniyle ayrı düşünülemeyen bu Yahudi cemaatleri en erken Mainz'de ortaya çıkmış, kısa süre sonra Worms'ta görülmüş ve en sonunda Speyer cemaatini oluşturmuştur. Mainz ve Worms'un birbirinden uzak olmayan Yahudi toplulukları, etkileri ve yayılmaları bakımından bir tür birlik olarak kabul edilmiş, 1084'te ise bu birliğe Mainzli Yahudilerin katkılarıyla Speyer Yahudi cemaati dâhil olmuştur. Von Levi'nin de belirttiği gibi Speyer'in dâhil olmasından evvel zaten Mainz ve Worms cemaatleri nerdeyse "Aşkenaz" Yahudiliği karakterini tam olarak oluşturmuştur. Özellikle Mainz Yahudi cemaati bu birliğin öncü rolünü üstlenmiştir. 10. yüzyılın başından beri büyümeye devam eden Mainz cemaatinin seçkin din adamları ve liderlerinin gücü Mainz'le sınırlı kalmamış, din ve hukuk alanında tüm Ren toplulukları üzerinde benzersiz bir etki oluşturmuştur²².

Mainz Yahudi cemaatine dair ilk kayıtlar 937 yılına kadar gitmektedir. Hristiyan Papaz Gerhard bölgesindeki Yahudileri zorla vaftiz edip etmeme konusunda başpiskoposa sorular yönelmiş, cevap konusunda kararsız kalan Başpiskopos Frederick de benzer soruları Papa VII. Leo'ya yazmıştır. Papalık kayıtlarında yer alan bu yazışmalar papanın Yahudileri zorla vaftiz yahut sürgün etme seçeneklerini onaylamadığını gösterirken diğer yandan buradaki Yahudi cemaatinin varlığına da ışık tutmaktadır²³. Bu dönemde cemaatin nasıl geliştiği ve sahip olduğu konuma nasıl yükseldiğini gösteren başka bir kayıt da meşhur Kalonymos Ailesi'nin Mainz'e yerleşimine (tahminen 917 yılında²⁴) dairdir. Önemli cemaat liderleri ve Yahudi âlimlerin dâhil olduğu saygın Kalonymos Ailesi'nin Mainz'e yerleşimi buraya kuşkusuz hem politik hem de manevi

²² Von S. Levi, "Die Verbundenheit zwischen den Jüdischen Gemeinden Worms und Mainz im Mittelalter", *Zeitschrift für die Geschichte der Juden in Deutschland*, Heft 2-3, 1935: 189-90.

²³ Mainzli Gerhard'ın Başpiskopos Frederick' e yazdığı mektup için bk. Amnon Linder, *The Jews in The Legal Sources of The Early Middle Ages* (Michigan: Wayne State Univ. Press, 1997), 622-632; Dresdner vd., *Regesten zur Geschichte* 54.

²⁴ Kalonymos ailesinin Mainz'e hangi yılda geldiği konusunda farklı görüşler vardır. Graetz, Kalonymos ailesinin Şarلمان tarafından Lucca'dan Mainz'e 787 yılında getirildiğini yazmıştır. Bk. Heinrich Graetz, *History of Jews*, III, (London: David Nutt, 1892), 145. Muhtemelen Alman Yahudi Tarihçi Graetz; Elasar ben Yehuda ben Kalonymos (yaklaşık 1165-1238)'un "Rabbi Jehuda'nın oğlu Rabbi Kalonymos'un oğlu olan Rabbi Mosche önce Lombardiya'nın Lucca isimli şehrinden ayrıldı. O ve oğulları Rabbi Kalonymos ve Rabbi Jekutiel ve akrabası R. Ithiel ve diğer saygın kişiler onları takip etti. Kral Charles onları Lombardiya'dan getirdi ve Mainz'e yerleştirdi" şeklindeki ifadelerinden hareketle Kral Charles'in Şarلمان olduğunu düşünmüş olmalıdır. Bk. Reuter, "Jerusalem am Rhein", 10. Ancak pek çok araştırmacı bu tarihin doğru olmadığı konusunda fikir birliği içindedir. Çoğunlukla Merseburg Piskoposu Thietmar'ın anlatımına dayanılarak dile getirilen argüman; İmparator 2. Otto'nun 982 yılında Calabria'da gerçekleşen Cotrone savaşındaki yenilgisi ardından hayatını kurtaran Kalonymos ailesinden bir Yahudi'nin iyiliğine karşı Mainz'e yerleşme ricasını onaylamasına dairdir. Bk. Dresdner vd., *Regesten zur Geschichte*, 58; Elbogen, *Geschichte der Juden*, 21. Ancak bu yaygın görüş de Carlebach tarafından incelenmiş ve Graetz'in verdiği tarih gibi gerçekçi bulunmamıştır. Carlebach Kalonymos ailesinin Lucca'dan Mainz'e geliş tarihini 917 olarak belirlemiştir. Ephraim Carlebach, *Die Rechtlichen und Sozialen Verhältnisse der Jüdischen Gemeinden: Speyer, Worms und Mainz* (Leipzig: Druck von Alexander Edelman, 1901), 5-7.

anlamda güç katmıştır. Beraberlerinde getirdikleri bilgi birikimi sayesinde Mainz'deki Aşkenaz kültürünün şekillenmesine katkıda bulunan Kalonymos Ailesi'nin üyeleri 1096 yılındaki olaylara kadar bu bölgeden ayrılmamış ve SchUM cemaati içerisinde göze çarpan bir konuma sahip olmuşlardır²⁵. Köken itibarıyla Yunanca konuşulan Bizans İtalya'sına (*Magna Graecia*) dayandığı düşünülen Kalonymos Ailesi'nin Mainz'e göçü Aşkenaz Yahudiliği'nin göçle büyüyen yapısına güzel bir örnektir. Zira Aşkenaz Yahudiliği hem dış göç hem de iç büyümeyle gelişmiştir. Öncelikle cemaati oluşturan dış göçlerdir ve bunlar - Kalonymos Ailesi'nde olduğu gibi- cemaatin kendine has karakterini geliştirmesinde büyük etki oluşturmuştur. Bu göçlerle ticari tecrübe ve eski merkezlerin Yahudi geleneği buraya taşınmıştır. Bu genellikle İtalya'dan ve Kuzey Fransa'dan gelen Yahudi tüccarlar sayesinde olmuştur²⁶. Bölgeye uzanan ticaret yolları izlediğinde Aşkenaz Yahudiliği'ni oluşturan Yahudilerin İtalya ve Fransa'dan geldiği söylenebilir. Bir yanda Yehuda ben Meir ha-Kohen (Leontin) ve Gerşom ben Yehuda gibi Aşkenaz bilginlerinin İtalya'ya dayanan kökleri, diğer yandan Fransızca isimler ve Aşkenaz (=İbranca'sındaki) İbranicesi'ndeki Fransız etkisi²⁷ Aşkenaz Yahudiliği'nin her iki taraftan da beslendiğini göstermektedir. Kalonymos Ailesi gibi Rabbi Simeon bar Isaac'ın²⁸ üyesi olduğu Abun Ailesi de Kuzey Fransa'daki Le Mans'tan Mainz'e yerleşmiştir²⁹. Kısaca Toch'un ifadesiyle "Erken dönem Aşkenaz Yahudilerinin dini ve zihni görüntüsünü oluşturan malzeme iki mirasa da dayanmaktadır; bunlar da İsrail ülkesinden İtalya'ya ulaşan kol ile kökeni İspanya'ya -hatta daha ötesine- Geç Antik Çağ Babilonya'sına dayanan Güney Fransa'daki koldur"³⁰.

1012 yılında meydana gelen bazı olumsuz durumlar bize hem Mainz cemaati hem de SchUM topluluğunu meydana getiren Worms Yahudi cemaati hakkında birtakım bilgiler sunmaktadır. Mainz cemaatinin 1012'ye kadar süren büyümesi, İmparator II. Henry'nin o yılın sonuna kadar Yahudilerin vaftiz olması aksi halde sürgün edilmesi kararıyla çok kısa da olsa bir süre kesintiye

²⁵ Müller, "Juden im Westen", 409.

²⁶ Marcus, "A Jewish-Christian Sybiosis", 462.

²⁷ Aşkenaz Yahudilerin kullandığı erken Yidiş üzerindeki Zarfatik etki ile Yidiş dilinin kökeni ve gelişimi konusundaki farklı görüşler için bk. Alexander Beider, *Origins of Yiddish Dialects* (New York: Oxford University Press, 2015).

²⁸ Ataları Fransa'dan gelmiş olan Simeon bar Isaac yaklaşık olarak 950 yılında Mainz'de doğmuş büyük bir bilgin, en erken Alman *Paytanim*lerden (yani *Piyyut* denilen ayinsel şiirlerin şairi) ve Rabbi Gerşom ben Yehuda'nın en yaşlı meslektaşlarından biriydi. Öneminden dolayı o "Rabbana Simeon" ve "Ha-Gadol" olarak anılıyordu. Bk. Abraham Meir Habermann, "Simeon Bar Isaac", *E.J.*, XVIII, 592; Graetz, *History of Jews*, 250-51.

²⁹ Marcus, "A Jewish-Christian Sybiosis", 454.

³⁰ Michael Toch, "Jewish Migrations to, within and from Medieval Germany", *Le Migrazioni in Europa Secc. XIII-XVIII*, ed. Simonetta Cavaciocchi (Florence: Le Monnier, 1994), 640.

uğramıştır³¹. Bir grup Yahudi'nin Hristiyanlığı seçmesi ve diğerlerinin de yakın bölgelere göç etmesiyle devam eden süreç kısa sürmüştür³² ve aynı imparator Yahudilerin Mainz'e tekrar yerleşmelerine izin vermiştir³³. Mainz Yahudileri Bardo ve Ruthard gibi piskoposların idaresinde daha uzun yıllar huzur içinde yaşamlarına devam etmiştir³⁴.

1012 yılındaki bu kısa dağılma süreci Worms Yahudilerinin varlığına da ışık tutmaktadır. Worms Piskoposu olan Burchard³⁵ (965-1025) Mainz'den çıkartılan Yahudilerin Worms'a yerleştirilmesi talebinde bulunarak bu kısa süreli kovulmadan yararlanmaya çalışmıştır³⁶. İmparator II. Henry'nin izniyle Worms şehrinin kuzey surlarına yerleştirilen Yahudiler sayesinde hem Worms şehri hem de buradaki Yahudi varlığı güçlenmiştir³⁷. *Judengasse* yahut *Judenthor* denilen Yahudi mahallesindeki cemaate ait sinagog üzerindeki yazıta göre 1034 yılında inşa edilmiştir³⁸. Worms Yahudileri imparator-papa mücadelesi sırasında İmparator IV. Henry'i desteklemeleri karşılığında pek çok ticari imtiyaz elde etmiş ve böylece Worms'taki yaşam 1096'ya değin sorunsuz şekilde devam etmiştir³⁹.

SchUM topluluğunun en genci olan Speyer Yahudi cemaatinin oluşumu için net bir tarih vermek mümkündür, zira bu cemaat -önceki örneğe benzer şekilde- Mainz cemaatinin buraya göç etmesiyle ortaya çıkmıştır. Farklı olarak bu göç öncesi Speyer'de herhangi bir Yahudi varlığından söz edilememektedir. Speyer Piskoposu Rüdiger, 1084 yılında Mainz'deki Yahudi mahallesinde çıkan bir yangın

³¹ İmparatorun bu kararının sebebi konusunda kesin bir şey söylemek zordur. İmparatorun Yahudilere olan borcu yahut Yahudilerin ödemeleri gereken vergiyi ödememeleri gibi ekonomik bir durum sebep olarak ileri sürülebilir. Ancak birkaç kaynak İmparatorun Yahudiler konusundaki fikir değişikliğini bir olaya dayandırmaktadır. Buna göre 2. Henry, akrabası Dük Konrad'ın papazı olan Wezelinus'un (Wezelin) Yahudiliğe geçmesi sebebiyle çok kızmış ve böyle bir karar vermiştir. Bk. Graetz, *History of Jews*, 251; Carlebach, *Die Rechtlichen und Sozialen*, 11; Dresdner vd., *Regesten zur Geschichte*, 63.

³² Bu durum kısa süre bile Yahudiler için çok travmatik olmuştur. Din değiştirme ve sürgün seçenekleri karşısında dağılma tehlikesi geçiren Mainz cemaatinin çektiği acı, dönemin önemli bilginlerinden Simon ben Isaac ve Gerşom ben Yehuda'nın şiirlerinde ve ağıtlarında rahatlıkla görülebilmektedir. Graetz, *History of Jews*, 251-252.

³³ Simon ben Isaac başta olmak üzere cemaat liderlerinin para ödeyerek imparatoru ikna etmesi neticesinde göç edenlerin bir kısmının geri dönmesi ve dinden dönenlerin de tekrar Yahudiliğe geçmesiyle Yahudi yaşamı kaldığı yerden devam etmiştir. Bilgin Gerşom'un oğlunun Hristiyan olarak ölmesi ise onda kişisel bir travma yaratmıştır. Graetz, *History of Jews*, 252.

³⁴ Carlebach, *Die Rechtlichen und Sozialen*, 11.

³⁵ Wormslu Burchard, 1000-1025 yılları arasında Worms piskoposu olarak görev yapmış önemli bir kanonisttir. *Decretum*, *Liber Decretorum* ve *Collectarium* olarak bilinen yirmi kitaptan oluşan bir kanon koleksiyonu meydana getirmiş olan Burchard, Worms'a davet ettiği Yahudilere nasıl davranacağını bu koleksiyona göre düzenlemiştir. Yahudilerin öldürülmesi, Yahudilerin köle edinmesi ve dinden döndürülmeleri gibi konularda Burchard içtihadını bu koleksiyona dayandırmış ve bu konuda bir standart oluşturmaya çalışmıştır. Bk. Linder, *The Jews in The Legal*, 633-38.

³⁶ Heil, "Getting Them", 219-224.

³⁷ Haverkamp, *Jews in the Medieval German Kingdom*, 14-15.

³⁸ Bu yazıta göre Worms sinagogunu Jacob b. David ile eşi Rachel inşa ettirmiştir. Dresdner vd., *Regesten zur Geschichte*, 65.

³⁹ Carlebach, *Die Rechtlichen und Sozialen*, 12.

sonucu zor durumda kalan Yahudileri kendi şehrine davet etmiş ve garanti ettiği haklarla burayı Yahudiler için cazip hale getirmeye çalışmıştır. Böylece Ren Vadisi'ndeki piskoposluk şehirlerindeki Yahudiler 11. yüzyılın sonlarına doğru SchUM topluluğunu oluşturmuşlardır.

Yasal Durum

Mainz, Worms ve Speyer'de yaşayan Yahudilerin yasal durumu incelendiğinde farklı ve ayırt edici bir durumla karşılaşmamaktadır. Birlikte yaşamın görece yeni olduğu bu şehirlerde Yahudilere tanınan imtiyazlar büyük oranda Karolenj dönemindekileri takip etmiştir. Piskopos yahut şehir idarecisinin önceki hukuki düzenlemeleri takip etmesi oldukça normaldir. Bu bölge için Yahudilere tanınan imtiyazların zaman içinde imparatorca onaylanarak yasalastığı söylenilebilir. Bu bağlamda Yahudilere tanınan ilk imtiyazlar onların kendi hukuku açısından belirleyici olmuştur. Bu durumun en güzel örneği yukarıda da değinildiği gibi Speyer Piskoposu Rüdiger'in şehrine davet ettiği Yahudilere sunduğu imtiyazlarda görülmektedir:

“Kutsal ve Ayrılmaz Üçlü Adına, Ben Speyer Piskoposu Rudiger Huozmann; Speyer köyünü bir şehre dönüştürmek istediğimde, eğer Yahudileri getirirsem şehrimizin onurunu bin kat artıracığını düşündüm.

1. Bu yüzden bazı Yahudileri topladım ve onları şehirdeki diğer sakinlerin konut ve derneklerinden başka bir yere yerleştirdim ve çetelerin ilgisinden ve şiddetinden korunabilmeleri için mahallelerini bir duvarla çevreledik. Onların yaşadığı araziye yasal yolla elde ettim, [yaşayacakları tepeyi] kısmen satın alarak, kısmen ticaretle güvence altına aldım ve onu [onlara verdiğim vadiyi] sahip mirasçılarından hediye olarak aldım. Onlara bu tepe ve vadiyi her yıl Speyer Darphanesi'nde basılan üç buçuk sterlinlik parayı, kardeşlerin kullanımı için [burada isimlendirilmeyen bir manastırın rahiplerine] ödemesi şartıyla verdim.

2. Onlara altın ve gümüş paraları değiştirme ve kendi duvarlarında ve kapı dışında ve (Ren Nehri'ndeki) iskelede diledikleri her şeyi alma ve satma özgürlüğünü verdim. Ve tüm şehir boyunca aynı hakka sahipler.

3. Ayrıca onlara kilisenin topraklarının bir kısmını mezarlık olarak verdim, bu toprak ise sonsuza kadar onlarda kalacak.

4. Ayrıca, eğer bir Yahudi onlara başka bir yerden gelirse ve bir süre misafirleri olursa, [şehre] hiçbir ücret ödemeyeceğini kabul ettim.

5. Topluluklarının baş lideri [*archisynagogus*], şehir belediye başkanının vatandaşlar arasında olduğu gibi aynı konumda ve otoriteye sahip olacaktır. Aralarında ortaya çıkan tüm davaları yargılayacaktır. Herhangi bir davaya karar veremezse, piskopos veya onun memurunun önüne getirilir.

6. Onlar kendi yaşadıkları bölgedeki duvarları izleme, nöbet tutma ve koruma işiyle ilgilenmek zorundalar, bu konuda onların görevlendirdikleri kişiler onlara yardım edebilir.

7. Hristiyan bakıcı ve Hristiyan memurları işe alabilirler.

8. Onların yasalarının yemek yemesini yasakladığı kesilmiş etleri Hıristiyanlara satabilirler ve Hıristiyanlar onları satın alabilir.

9. Şefkatimi artırmak için onlara, Yahudilerin Alman Krallığı'nın herhangi bir şehrinde sahip olduğu en uygun yasa ve koşulları verdim.

Son olarak, bu imtiyazları, Almanya'nın diğer herhangi bir şehrindeki Yahudilerden daha iyi ayrıcalıklara sahip olabileceklerini garanti ederek bitirdim. Varislerimden herhangi birinin bu armağanı ve imtiyazı azaltmaması ve kendileri için *episkopi* bir teminat vermeyerek onları daha fazla vergi ödemeye zorlamaları için bu tüzüğü söz konusu hibe için uygun bir ifade olarak bıraktım. Ve bunun asla unutulmaması için imzaladım ve aşağıda görüldüğü gibi mührümle onayladım⁴⁰."

Rüdiger'in de ifade ettiği gibi tanınan bu imtiyazlar dini hoşgörü yahut zor durumdakine merhamet etme duygusundan kaynaklanmamaktadır; aksine Speyer'in Banliyösü'nü oluşturan Altspeyer bölgesinin kentsel gelişimi için bunlar gerekli görülmüştür. Avrupa ticaretinin gelişim sürecinde eski feodal kasabaların surları etrafına yerleşen tüccar sınıfının meydana getirdiği ticaret kentlerine benzer şekilde Speyer Yahudileri de bu bölgede varlıklarını sürdürmüş ve bu sayede desteklenmiştir. Nasıl ki yeni tüccar sınıfı kendini kasabadan ayıran yeni kentlere ve kendini kasaba hukukundan ayıran yeni yasalara sahip olmuşsa, Yahudiler de bu imtiyazlar sayesinde şehrin Hristiyan nüfusundan ayrılmıştır. SchUM topluluğunu meydana getiren Yahudi cemaatleri büyük oranda iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde ise şehir yöneticisine yahut belediyesine bağlı kalmışlardır. Diğer bölümde detaylıca işleneceği gibi Yahudi cemaatleri iç işlerinde kendi hukukunu işleten mahkemelere bağlı özerk bir yapı teşkil etmektedir. Bu Yahudilere özgü bir durum olmamakla birlikte burjuvazi sisteminde böyle bir özerkleşmeden bahsedilebilir. Kisch bu durumu "Alman tüccarların sivil hukukunun zamanla toprak hukukundan ayrılması gibi Yahudi hukuku da Alman belediye hukukundan ayrılmıştır" şeklinde ifade etmektedir⁴¹.

1084 yılında Piskopos Rüdiger'in belirlediği bu imtiyazlar 1090 yılında Speyer'e gelen İmparator IV. Henry tarafından yasalaşmış ve Worms Yahudilerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir⁴². 1074 yılında imparator IV. Henry,

⁴⁰ Marcus Jacob Rader ve Marc Saperstein, *The Jews in Christian Europe A Source Book 315-1791* (New York: Hebrew Union College Press, 2015), 64- 65.

⁴¹ Kisch, Von Guido, "Die Rechtsstellung der Wormser Juden im Mittelalter", *Zeitschrift für die Geschichte der Juden in Deutschland*, Heft 2-3, 1935:133.

⁴² Yahuda b. Kalonymus, David b. Meshullam, Musa b. Yekutiel ismindeki Speyer Yahudi cemaatinin önde gelenlerinin 4. Henry ile görüşmesi neticesinde şu maddeler imparatorca onaylanmıştır: 1) Hiç kimse Yahudileri endişelendirmez yahut Yahudilere saldıramaz. 2) Hiç kimse onlara miras yoluyla kalan çiftlik, ev, tarla, bağ, bahçe, köle ve diğer taşınır ve taşınmaz mallarını onlardan zorla alamaz. Kim bu kuralları aşarsa o zaman o kişi imparatorluk hazinesine ve Piskoposluk hazinesine 1 altın ödemek zorunda ve çalınan malı da iki misliyle ödemek zorundadır. 3) Yahudi mülkiyetini yasalara göre herhangi biriyle takas edebilir. 4) İmparatorlukta özgürce ve barışçıl bir şekilde hareket etmek, işlerini ve ticaretini yapmak, almak, satmak ve ticaret yapmak hakkına sahiptirler ve hiç kimse onlardan gümrük vergisi, resmi veya özel bir ücret talep edemez. 5) Onların izni olmadan, hiçbir

Yahudiler de dâhil tüm Worms halkını Frankfurt, Boppard, Hammerstein, Dortmund, Goslar gibi imparatorluk hükmü altındaki şehirlere girişte ödenen vergiden muaf tutmuştur. Uzun mesafeli tüccarlar olarak Yahudilerin Hristiyanlarla birlikte imparatora ekonomik ve politik olarak önemli derecede katkıda bulunmasının bunda etkili olduğu açıktır. Atama anlaşmazlığı süresince Worms'ta bir piskoposun bulunmayışı cemaati dış ilişkilerde imparatora daha da yaklaştırmış bu yakınlaşma 1090 yılında yayımlanan *iudei de Wormacia* belgesiyle birçok imtiyazı beraberinde getirmiştir. Yahudilerin konutlarının ve canlarının korunması için para cezası gibi tedbirlerin alınması, onların şehrin her yerinde para değişimi yapabilmesi, Hristiyan işçi ve hizmetçi çalıştırabilmesi gibi sosyo-ekonomik alana dair bir takım hukuki düzenlemeler yasalaşmıştır. Speyer Yahudilerine tanınan imtiyazlara benzer nitelikte olmasına rağmen Worms Yahudilerine ayrıca herhangi bir piskoposluk yahut krallık memuru olmadan kendi Yahudi piskoposları⁴³ vasıtasıyla imparatora ulaşma yetkisi tanınmıştır⁴⁴. Böylece dine dayalı bir politik yapı olan bu cemaatin varlığı, 11. yüzyıldan itibaren

yabancı evlerine yerleştirilmemelidir ve ayrıca, hiç kimse kral, piskopos veya ordusuna seyahat etmek için onlardan bir at talep edemez. 6) Eğer çalınan birtakım eşyalar bir Yahudi'nin yanında bulunur da o Yahudi de bunları satın aldığı iddia ederse, Yahudi hukukuna göre mal sahibine mallar için ne kadar ödediğini ve verdiği bedeli yeminle tasdik etmelidir. 7) Hiç kimse Yahudilerin çocuklarını zorla vaftiz etmemeli, kim gizlice yahut açıkça onların çocuklarını çalıp vaftiz ederse o kişi krala yahut piskoposa 12 lira ödemelidir. Gönüllü olarak vaftiz talebinde bulunanlar, Hristiyanlıktan mı yoksa acı çektikleri için mi kanunlarından vazgeçmek istediklerini açıkça görmek için üç gün bekletilmeli ve bu durumda onlar atalarının yasasıyla birlikte mallarını da kaybetmek durumundadırlar. 8) Yahudilerin putperest köleleri de vaftiz yoluyla görevlerinden uzaklaştırılmamalıdır. Bu yasağı ihlal edenler yargı gücüyle 3 gümüş para ödemeye zorlanmalı ve köleler de eski sahiplerine iade edilmelidir. Ancak köle Hristiyanlığına zarar vermeden efendisinin emirlerini yerine getirmelidir. 9) Pazar günleri ve tatil günleri hariç, çalışmaları için Hristiyanları işe almalarına izin verilir, ancak 10) Hristiyan köle satın alamazlar. 11) Yahudiler ve Hristiyanlar arasındaki anlaşmazlıklarda, herkes yasalara uygun olmalı ve iddiasını ispatlamalıdır. 12) Hiç kimse bir Yahudi'yi tanrısal yargı gereği sıcak demir soğuk su olayına zorlayamaz, kırbaçlatamaz ve tutuklayamaz, aksine o Yahudi 40 gün sonra kendi yasası üzerine yemin etmeli ve o Yahudi ve Hristiyanların dışındakilerin davası sebebiyle mahkûm edilemez. Bu hükmü ihlal edenler 3 lira ödemelidir. 13) Bir Yahudi'yi ölümcül olmakla birlikte yaralayan biri, bir altın ödeyecek; eğer bir Yahudi'yi bir köle öldürecek yahut yaralayacak olursa onun efendisinin bu para cezasını ödemeli yahut köleyi cezasını çekmesi için teslim etmelidir. Bu para cezasını ödemeyen kişi İmparator 3. Henrich zamanında olduğu gibi Yahudi Vivus'u öldürenle aynı cezaya katlanmalı, yani, gözleri oyulmalı ve sağ eli kesilmelidir. 14) Yahudiler kendi aralarındaki anlaşmazlıklara kendileri karar verilmelidir. Eğer onlardan biri gerçeği gizlemek istiyorsa, sinagogun başına geçen din adamı tarafından ona itiraf etmesi için baskı yapılabilir. Onların arasında veya onlara karşı olan daha zor davalar, barışlarına halel getirmeksizin piskoposlara götürülmelidir. 15) Şaraplarını, bitkilerini ve ilaçlarını Hristiyanlara satmalarına izin verilmiştir, İmparator ya da özel bir kişi için onlardan para, at ya da vergi talep etmek yine yasaktır. Bk. Dresdner vd., *Regesten zur Geschichte*, 71-72; Linder, *The Jews in The Legal*, 391-395.

⁴³ Yasa metninde *Eorundem Iudeorum Episcopi* şeklinde yer alan kişi dini liderden çok cemaatin siyasi liderliğini yapan cemaat başkanıdır ve bu sırada Worms Yahudilerini temsil eden Yahudi Piskopos (*Juden Bischof*) Salmanni'dir.

⁴⁴ 1090 Speyer imtiyazları ve 1090 Worms imtiyazları arasındaki benzerlik ve farklılıklar için bk. Carlebach, *Die Rechtlichen und Sozialen*, 17-21.

belgelenmiş ve kazandıkları imtiyazlar diğer Alman şehirlerindeki Yahudiler için de temel referans haline gelmiştir⁴⁵.

Cemaat Yapısı

Aşkenaz Yahudilerinin ve SchUM topluluğunun örgütlenme biçimine bakıldığında bu cemaatlerin “devlet içinde devlet” ifadesini haklı çıkartan bir yapılanmaya sahip olduğu görülmektedir. Buna göre Yahudi cemaatleri yasal ve idari bakımdan iki devlete yani bir dış bir de içte olmak üzere iki yönetime karşı da sorumlu tutulmuşlardır. Dışarıdaki yönetim karşısında Yahudiler bazen imtiyaz, bazen yasa ve bazen de keyfi uygulamaların muhatabı olmuş, bazen iyi karşılanırken bazen baskı ve zorbalığa maruz kalmıştır. Çoğu zaman Yahudilerin; piskopos, kral ve imparatorla ilişkisi birtakım temel haklar karşılığında vergi ödemekle sınırlı kalmıştır. Buradaki ilişki bireysel olmaktan çok kitlesel olmuş, dış dünya ile teması cemaat temsilcisi sağlamıştır.

İçte ise Yahudilerin sorumlu olduğu güç cemaat yönetimidir. Karolenj döneminden itibaren Aşkenaz Yahudilerinin kökenini oluşturan Yahudilere tanınan önemli imtiyazlar yukarıda da görüldüğü gibi büyük oranda korunmuştur. Bu dönemde bölgesel yöneticiler tarafından onaylanan yasa ve imtiyazlar sayesinde SchUM cemaati özerk yapısını sürdürebilmiştir. Buna göre Yahudi cemaatleri kendilerini yönetme ve hukuki işlerini çözme konusunda serbest bırakılmıştır. Bu serbestiyet sadece Yahudilere özgü olmamış, feodal düzenin alt ve üst tabakasında yer bulamayan ve kendi sınıfını meydana getiren tüccarlar yerleşimciler de benzer bir özgürlüğe sahip olmuştur. Yahudilere tanınan özgürlük onları serflerin sorumluluklarından kurtarıırken, cemaat içinde ortaya çıkan idari ve yargı mekanizmasına bağımlı hale getirmiştir. Kısaca bu ikili devlet yapısında Yahudilerin daha çok muhatap olduğu ve kararlarını uygulamak durumunda kaldığı yönetim içteki yönetim olmuştur. Cohen’in ifadesiyle “Yahudi birey için adaleti sağlayan, vergileri toplayan ve cemaat dokusunu koruyan devlet değil cemaattir”⁴⁶.

Peki, cemaati kim yönetmektedir?

Dini hukuka göre yönetilen cemaatin başında din adamlarının ve dini hâkimlerin yer alması gayet normaldir. Uzun yıllar din adamları bu görevi gönüllü

⁴⁵ *Qualiter Iudaeis De Wormacia* maddeleri ve Latince metni için bk. Linder, *The Jews in The Legal*, 396-400; Gerold Bönnen “Worms: The Jews between the City, the Bishops, and the Crown”, *The Jews of Europe in the Middle Ages (Tenth to Fifteenth Centuries)*, ed. Christoph Cluse, (Belgium: Brepols Publishers, 2004), 452.

⁴⁶ Stuart Cohen, *Germany Popular History of Jewish Civilization* (New York-Paris: Leon Amiel Publisher, 1974), 80-83; Rosensweig, *Ashkenazic Jewry*, 39.

olarak icra etmişlerdir. Ancak bu dönemden yani 10. yüzyıldan itibaren cemaat içinde yeni bir idari kurum oluşmaya başlamıştır. Almanya'da birçok yeni kentin ortaya çıkması ve yönetim kurumlarının gelişmesine paralel olarak Yahudilerin sadece dini değil, ekonomik ve toplumsal işlerini yürütmek adına belediye meclisine benzeyen hatta bazılarınca Alman lonca birliğine benzetilen yeni bir otorite meydana gelmiştir⁴⁷. Bu otorite *kahal* yahut *kehillah* olarak isimlendirilen bir idari konseydir. Bu *parnasim* adı verilen üyelerinin çoğunlukla dini bilginin yanı sıra güç, zenginlik, saygınlık ve iyi bir soy gibi niteliklere göre vergi veren cemaat üyeleri tarafından seçildiği ve sayılarının cemaatin büyüklüğüne göre değişiklik gösterdiği bir kuruldur. Kurulun başında küçük cemaatlerde sadece bir yönetici bulunurken büyük cemaatlerde bu sayı yedi ile on iki arasında değişmektedir. Genellikle yapılan seçim sonucunda "şehirdeki en iyi yedi adam"ın oluşturduğu *kahal*, ağırlık ve ölçü denetçileri ile vergi memurları gibi çeşitli memurlar tarafından da desteklenmiştir⁴⁸. *Kahal*'ın başında kurulun seçtiği, muhtemelen dönüşümlü olarak görev yapan ve *Juden Bischof* denilen bir başkan yer almıştır. Başkan (*parnas hachodesh*) ve *parnasim* denilen üyelerin dışında *gabbai* denilen hayır kurumu müdürü ve *shammaim* yahut *baalei hodaot* diye isimlendirilen vergi tahakkuk memuru da görev yapmıştır. Bu dönemden itibaren cemaat içi görevler ve toplumsal rollerde uzmanlaşmaya gidildiği anlaşılmaktadır. Cemaat küçük iken, dini eğitim, sinagog hizmetleri, ibadet, ritüel kurban kesimi ve mezarlık koruması gibi birtakım işleri aynı kişi yaparken, 10. yüzyıl itibaren rabbinik makam; dini hakim, yeşiva başkanı ve dini rehber olarak sınırları belirli maaşlı bir görev haline gelmiştir. Dua liderleri (*hazanim*), mezarlıklar (*shamashim*) ve kasaplar (*shophetim*) gibi yeni memuriyetler ortaya çıkmıştır⁴⁹.

Kahal'ın görevi; cemaat üyelerinden gelirlerine göre vergi toplamak ve bu vergi karşılığında; sinagogları, okulları, ritüel hamamları (*mikve*), mezbahaları, fırınları ve mezarlıkları korumak ve ayrıca hastane, kütüphane, hayır kurumu (*gemilut hasadim*) ve ölenler için defin kurumu (*hevra kaddisha*) gibi kamusal hizmetleri sağlamak olarak şekillenmiştir. Bu hizmetler denildiği gibi cemaat üyelerinden alınan vergilerle sürdürülebilmiştir. Bu noktada; âlimler, yetimler, dullar, fakirler ve engelliler gibi vergiden muaf tutulan kişilerin dışında vergiye muhatap olan seçkin Yahudiler; vergi uzmanı, vergi tahsildarı, sinagog bekçisi ve hayır kurumu müdürü olarak görev yapmışlardır⁵⁰. Genel olarak, *Kahal* yahut

⁴⁷Christoph Cluse, "Die Mittelalterliche Jüdische Gemeinde Als "Sondergemeinde" -Eine Skizze", *Sondergemeinden Und Sonderbezirke In Der Stadt Der Vormoderne* (Köln Weimar Wien: Böhlau Verlag, 2004), 42.

⁴⁸Shulvass, *The History of the Jewish*, 178.

⁴⁹Jon Irving Bloomberg, *The Jewish World in the Middle Ages* (New York: Ktav Publishing House, Inc., 2000), 55; Rosensweig, *Ashkenazic Jewry*, 40.

⁵⁰Cohen, *Germany*, 83-84

Kehillah Yahudilerin hayatında şehir yönetimine benzer bir rol oynamıştır. Bu haliyle Slav ülkelerinde gelişen Yahudi cemaatlerinin idari yapılanmasında da örnek teşkil etmiştir⁵¹. *Kahal*; bölgesel hükümdar, imparator yahut kralların huzurunda Yahudilerin çıkarlarını temsil etmiş olmanın yanı sıra cemaat üyelerinin hukuki anlaşmazlıklarını çözmüş ve sosyo-ekonomik alanda yasal düzenlemeler yapmıştır. Bir adaletsizlik durumunda cemaat üyeleri gerekirse sinagog ibadetini keserek kendi sorunlarını halletmesi için yargı mensuplarına başvurmuş ve mahkeme (*bet din*) gereken kararı alma ve uygulama yetkisini kullanmıştır. Dini konularda *Kahal* aldığı kararlarda rabbinik otoritenin onayını almak ve yaptığı düzenlemelerin geleneğe aykırı olup olmadığından emin olmak için din âlimine (*adam chasvo*) başvurmak durumunda kalmıştır⁵². Bu noktada *Kahal*'ın yetkisini sınırlandıran tek otorite rabbinik otorite olmuştur. Özellikle dini konularda rabbinik otorite cemaat içinde sahip olduğu saygınlığı kullanarak karşı konulamaz bir güç haline gelmiştir. Cemaatin dini yaşamına kılavuz olmak için hazırlanan bazı rabbinik düzenlemeler (*takkanot ha-kahal*) zamanla cemaat yönetimi için yasal düzenlemeler haline gelmiş ve bunlar mahkeme kararıyla uygulanmıştır⁵³.

Rabbinik Otorite ve Rabbi Gerşom

10. yüzyıldan itibaren Ren bölgesindeki SchUM cemaati yeni bir manevi ve entelektüel yaşam biçimi ortaya koymuştur. Kendine has özellikleri olan bu yaşam biçiminin şekillenmesinde dini liderlerin önemli katkısı olmuştur. Sahip oldukları güç ve yetki sayesinde gelişmekte olan cemaati şekillendiren rabbiler bağımsız bir dini gelenek meydana getirmiş ve diğer cemaatleri de etki altına almışlardır.

Bilindiği gibi SchUM cemaati Fransız ve İtalyan Yahudilerin buraya gelip yerleşmesiyle oluşmuştur. Bu bağlamda cemaatin köklerinde buradan gelen dini geleneğin izleri vardır. Avrupa'daki Yahudiler uzun yıllar dini hukukla ilgili problemlerinde Babil ve Filistin'deki dini merkezlerle-akademilerle irtibat kurma ve onların kararlarını uygulama yoluna gitmiştir. Bu durumda Avrupa'daki Yahudi yaşamı Babil ve Filistin merkezli dini otoritelerce şekillenmiştir.⁵⁴ Ancak her ne kadar Fransa ve İtalya'dan göç eden din adamları bu birikimi yanlarında taşırsalar da kendilerine has bir dini gelenek oluşturmayı başarmışlardır. Bu merkezden uzak ve küçük cemaat kendi ekonomik ve sosyal durumuna göre hukuk alanında yeni kararlar alabilmiştir. Böylece içinde bulunduğu Avrupa

⁵¹ Shulvass, *The History of the Jewish*, 179.

⁵² Cluse, "Die Mittelalterliche", 38.

⁵³ Cohen, *Germany*, 84.

⁵⁴ Alexander Marx, *Essays In Jewish Biography* (Philadelphia: The Jewish Publication Society Of America, 1948), 39-40.

toplumundaki yerini sağlamlaştırmış ve diğer Avrupa cemaatlerine de örnek teşkil etmiştir. SchUM cemaati bunu Rabbi Gerşom gibi dini hukuk alanında uzman olan âlimlerin bilgeliklerini yeni sorunlar karşısında bağımsızca kullanabilme ve cemaat mahkemesinin de bu hükümleri uygulanmadaki kararlılığı sayesinde yapabilmıştır⁵⁵.

Rabbi Gerşom, Haçlı Seferleri öncesi dönemde SchUM cemaatinin genelde ise Aşkenaz Yahudilerinin en önemli din âlimlerinden biridir. Gerşom ben Yehuda daha bilinen adıyla *Me'or ha Golah* (Sürgünün Işığı) hakkındaki bilgiler SchUM cemaati hakkındaki bilgiler gibi az ve kesinlikten uzaktır; ancak ona ithaf edilen çalışma ve dini hükümler bize onun hakkında biraz da olsa fikir vermektedir. 960 yılında Metz'de doğduğu ve Rabbi Yehuda b.Meir ha-Kohen Leontin'den eğitim aldığı sanılan Gerşom'un hayatı çoğunlukla Mainz'de geçmiş ve 1028 yahut 1040 yılında burada ölmüştür. Her ne kadar Mainz'de onun ismini taşıyan bir mezar taşı bulunmuş olsa da üzerinde bir tarih yoktur. Zira bunun I. Haçlı Seferi sırasında zarar gören gerçek taşın yerine sonradan yapılan bir taş olduğu düşünülmektedir⁵⁶.

Rabbi Gerşom Mainz'de, Fransa İtalya ve Alman topraklarından gelen birçok öğrenciye ev sahipliği yapan ve Raşi gibi önemli Yahudi âlimler yetiştiren bir okul kurmuştur. Burada yaptığı Talmud yorumlarıyla Mainz'i dini bir akademi merkezi haline getirmiştir. Ancak Gerşom'u farklı kılan faaliyeti yorum ve tefsir çalışmalarından çok; *takkanot* denilen toplumsal düzenlemeler ile bir yargıç olarak kendisine danışılan konulardaki hukuki görüşleri yani *responsalar*ıdır. Bunlar incelendiğinde Gerşom'un yeni sorunlar karşısında kendi içtihadına başvuracak kadar Yahudi hukuku ve geleneğine hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Aynı kesinlik ve eminlik içinde kararlarını Yahudi mahkemesi yoluyla uygulamaya sokarak cemaat üzerindeki etkisini iyice arttırmıştır. Aksi halde rabbilik otorite ve dini mahkemenin verdiği kararın karşısında bulunmak para ödeme, kırbaçlanma, tüm mülke el koyulması ve *herem* (cemaatten çıkarma) gibi bir takım cezaları gerektirmekteydi⁵⁷.

Gerşom'a atfedilen *responsalar* incelendiğinde, onun Babil *geonimin* izinden giderek cemaatin yaşamını düzenleme ve kanun yapma fonksiyonunu Batı'ya taşıdığı görülmektedir. Ancak bu Doğu'daki geleneğin taklit edildiği anlamına gelmemektedir. Zira Gerşom kendi içtihatlarını güçlendirmek adına bu geleneği sürdürmüş ve Yahudilerin sorularına cevap alabileceği yeni bir merkez

⁵⁵ Haverkamp, *Jews in the Medieval German Kingdom*, 15-17.

⁵⁶ Marx, *Essays In Jewish Biography*, 44.

⁵⁷ Max L. Margolis and Alexander Marx, *A History Of The Jewish People* (Philadelphia: The Jewish Publication Society Of America, 1937), 354.

yaratmıştır. Bu durumda Aşkenaz Yahudilerinin Eski Filistin ve Babil'deki Yahudi öğrenim ve hukuk merkezlerine olan ihtiyacı azalmış ve buradaki *exilarch* ve *geonim*⁵⁸ otorite kaybına uğramıştır⁵⁹. Başta Mainz olmak üzere Ren'de kurulan yeni akademiler sayesinde Avrupa diasporası en sonunda ruhsal ve entelektüel anlamda Doğu'dan bağımsız hale gelmiştir⁶⁰.

Rabbi Gerşom kendine yöneltilen bir soruya karşılık verdiği yanıtında (yani *responsasında*), Hristiyanların kutsal günlerinde Yahudilerin onlarla ticaret yapmasına ve onların kilise eşyalarını borçlarına karşı rehin olarak almalarına izin vermiştir. Hristiyan makamlarca da Karolenj döneminde yasaklanan⁶¹ ve dini liderlerce de kuşkuyla yaklaşılan bu duruma Gerşom, Yahudi ticaretinin zarar göreceği endişesi ile izin vermiştir⁶².

Bir Yahudi'nin bir diğerine faizle borç vermesini yasaklayan emre⁶³ rağmen Yahudi meslektaşıyla iş yapan ve gerektiğinde ona faizle borç para veren bir bağ sahibinin sorusu üzerine verdiği yanıtla Gerşom, bu işlemin Yahudi olmayan bir aracı vasıtasıyla yapılabileceğine hükmetmiştir. Böylece ticari girişimlerde vadeli ortaklıklar için *Isska* denilen bu yöntem yasal hale gelmiştir⁶⁴.

Benzer şekilde fırın sahibi bir Yahudi'nin fırını Cumartesi günü Hristiyan müşterilere kullandırmakla Şabat yasağını⁶⁵ ihlal etme endişesini yansıtan sorusuna cevaben Gerşom, fırıncının kendisine yapılan ödemeyi kabul etmemesi karşılığında Şabat'ı ihlal etmiş olmayacağına hükmetmiştir⁶⁶.

Gerşom'un hükümlerinin çoğu, söz konusu Yahudilerin temel uğraşı olan ticari konularla ilgilidir ve bu ticareti destekler nitelikte hukuki esneklik barındırmaktadır. Tabi ki bu esneklik altı boş bir temenniden çok Talmud'la gerekçelendirilmiş mantıksal bir akıl yürütmenin sonucunda sağlanabilmiş

⁵⁸ *Exilarch (rosh ha-golah)* Babil Yahudi cemaatinin resmi temsilcisi iken *gaon*'un çoğulu olan *geonim* ise Babil Yahudi akademilerinin liderlerine verilen isimdir.

⁵⁹ Cluse, "Die Mittelalterliche", 37.

⁶⁰ Wener Keller, *Diaspora The Post-Biblical History of the Jews* (New York: Harcourt, Brace & World, Inc., 1969), 171.

⁶¹ Linder, *The Jews in The Legal*, 344-346; Elbogen, *Geschichte der Juden*, 19.

⁶² Marx, *Essays In Jewish Biography*, 51-52.

⁶³ Yasanın Tekrarı 23: 19-20.

⁶⁴ Michael Toch, Elisabeth Müller-Luckner, "Wirtschaftsgeschichte der mittelalterlichen Juden Fragen und Einschätzungen", *Schriften des Historischen Kollegs Kolloquien 71*, Ed. Lothar Gail, München: R. Oldenbourg Verlag, 2008:185-186. Raşi de Rabbi Gerşom'un izinden giderek bu yolla Yahudilerin aralarında faizle işlem yapmasına izin vermiştir. Bk. Haim Hillel Ben-Sasson, "Vom 7. bis zum 17. Jahrhundert Das Mittelalter", *Geschichte des Jüdischen Volkes*, (München: Verlag C. H. Beck oHG, 2007), 493.

⁶⁵ Levililer 23: 3.

⁶⁶ Marx, *Essays In Jewish Biography*, 52.

görülmektedir. Ekonomik konuların yanı sıra toplumsal sorular karşısında da Gerşom çeşitli hükümlere varmıştır.

Örneğin bir mürtedin (yani Yahudi iken din değiştiren kişinin) baba mirası almamak koşuluyla merhum abisinin çocuksuz eşiyle evlenebilmesine izin vermiştir. Diğer bir soru karşısında Gerşom, bir öğretmenin maaşının sözleşmede yazılmadıysa sonradan değiştirilemeyeceğine hükmetmiştir. Yine kendi çocukları için tuttuğu öğretmenin boş vakitlerinde yaptığı çalışmaların da kendisine ait olması gerektiğini iddia eden bir işverenin sorusu üzerine Rabbi Gerşom, bu durumda bölgesel adetlere bakılmasını, böyle bir eğilim var ise ona göre davranılmasına hükmetmiştir⁶⁷.

Görüldüğü gibi Rabbi Gerşom *responsalarında* Yahudi cemaatinin o dönem ve bölge içerisinde var olan ihtiyaçlarına göre hüküm vererek, uygulanması zorlaşan eski geleneği en katı haliyle dayatmak yerine yeni hukuki çözümler üretmiştir. Aynı şeyi toplumsal düzenlemelerinde de -*Takkanot* (tekili *Takkanah*)-devam ettirmiştir. Rabbi Gerşom'un *takkanotu* denildiğinde akla gelen ilk cemaat içi düzenlemesi; çok eşliliği daha doğrusu bir erkeğin aynı anda birden fazla kadınla evlenmesini -buna yalnızca olağanüstü durumlarda izin vermiştir-yasaklamasıdır⁶⁸. Bu noktada Yahudi dini geleneğinde böyle bir sınırlandırmanın olmadığı ve o dönem İslam coğrafyasında yaşayan pek çok Yahudi erkeğin çok eşli olduğu hatırlanmalıdır. Ancak Gerşom, çok kadınla evliliğin Yahudiliğin kadına verdiği saygıyı azaltan bir uygulama olduğunu ve zaten Aşkenaz cemaatlerinde oldukça azalmış olmasından hareketle bu tür evliliği uygun bulmadığını belirtmiştir. Gerşom'un geleneksel yasadan ayrılarak böyle bir hükümde bulunmasında Avrupa şartlarının Yahudi yaşamında meydana getirdiği değişimin etkisi olduğu çok açıktır. Diğer bir düzenleme ise boşanma işleminde şimdiye kadar dikkate alınmayan kadının rızasının alınması olayıdır. Gerşom boşanmak isteyen erkeğin karısının rızası olmaksızın boşanamayacağına hükmetmiştir⁶⁹.

Yine o dönemin güvenlik sorunlarından biri olan başkasına ait bir mektubu okuma konusunda Gerşom, *herem* tehdidini kullanarak bir düzenlemede bulunmuştur. Bir kişi vasıtasıyla birinin diğerine gönderdiği mektuba "...dan (gönderenin ismi) *herem* yasağı altındaki kişinin himayesinde ...'ya (alıcının ismi)" şeklinde bir ibare ekleterek, okunduğu halde maddi manevi kayıplara yol açılabilecek bir durumu manevi bir koruma kalkını ile bertaraf etmeye

⁶⁷ Marx, *Essays In Jewish Biography*, 55-56.

⁶⁸ Elbogen, *Geschichte der Juden*, 27; Reuter, "Jerusalem am Rhein", 16; Bloomberg, *The Jewish World*, 57.

⁶⁹ Marx, *Essays In Jewish Biography*, 57; Simon Schama, *Yahudilerin Tarihi*, çev. Leyla Tonguç Basmacı (İstanbul: Alfa Tarih, 2019), 428-429.

çalışmıştır⁷⁰. Diğer bir *takkanah*da ise Gerşom, zorla dininden dönen bir Yahudi'nin tövbe ederek tekrar Yahudi cemaatine dönmesi üzerine ona geçmişini hatırlatan ve acı çekmesine neden olanları *herem* cezasıyla tehdit etmiştir⁷¹. Zira bu durum Avrupa'da yaşayan Yahudilerin sıklıkla karşılaştıkları bir sorundu. Gerşom, dinden döndürme baskısının çok yoğun olduğu dönemlerde yaşamış, hatta kendi oğlunu mürtet iken kaybetmiş olmasının verdiği hassasiyetle dinden dönenlerin pişmanlığının göz ardı edilmesinin az sayıdaki cemaati daha da zayıflatacağının farkında olarak böyle bir tavır sergilemiştir⁷².

Rabbi Gerşom'a atfedilen bu hüküm ve düzenlemelerin herhangi bir muhalefete sebep olmadığı aksine büyük bir memnuniyetle kabul edildiği söylenebilir. Öncelikle Avrupalı Yahudilerin Doğu'daki dini merkezlere uzaklığı, onların kararlarının Avrupa toplumuna tam olarak uyum sağlayamaması gibi nedenler Yahudileri yeni koşullara göre çözüm üreten bu otoriteyi gönüllü olarak takip etmeye itmiştir. Diğer yandan dini mahkemenin hükme aykırı davrananlar üzerinde nadiren başvurulmuş bir ceza olmasına rağmen *herem* ve benzeri cezaları uygulama gücüne sahip olması da bu kararların benimsenmesini kolaylaştırmıştır denilebilir⁷³.

Her ne kadar ona aidiyeti kesin olarak bilinmese de⁷⁴ bu hükümlerin Rabbi Gerşom'un halefi olarak görülen Eliezer b. Issac of Worms, Jacob b. Jakar, Isaac b. Yahuda⁷⁵, Raşi ve Maharam (Meir of Rottenburg) gibi bilginler yoluyla "Gerşom'un *takkanotu*" olarak yeni nesillere aktarıldığı görülmüştür. Bunlar Almanya ve Fransa'daki Yahudi cemaatlerinin mahkemelerinde *-bet din-* tekrar tekrar yürürlüğe girmiş ve Yahudi cemaat yaşamında kalıcı etkide bulunmuştur. Başta Raşi olmak üzere onu takip eden bilginlerin kurduğu okullarda, Talmud çalışmalarında ve hukuki kararlarında Gerşom'un hükümleri onlara rehberlik etmiştir. Raşi, Rabbi Gerşom'un bu rehberliğini şu sözlerle anlatmaktadır: "Dürüst ve aziz Rabbi Gerşom'un anısı bir nimettir; o sürgünün gözlerini aydınlattı. Biz

⁷⁰ Graetz, *History of Jews*, 250; Marx, *Essays In Jewish Biography*, 58.

⁷¹ Shlomo Eidelberg and David Derovan, "Gershom Ben Judah Me'or Ha-Golah", E.J., VII, 552.

⁷² Margolis and Marx, *A History Of The Jewish*, 354; Shlomo Eidelberg and David Derovan, "Gershom Ben Judah Me'or Ha-Golah", E.J., VII, 551.

⁷³ Keller, *Diaspora*, 172.

⁷⁴ Grossman, 12. yüzyılın en önemli bilginlerinden Mainzli R. Eliezer Ben Nathan'ın sorumlularından örnek vererek, sonraki dönemlerde özellikle aile ile ilgili bazı düzenlemelerin Gerşom'un adı anılmadan aktarıldığına ve bunların bir kişinin hükmünden çok Mainz *bet din*'inin yahut SchUM cemaatlerinin kolektif kararı olarak anlaşıldığına dikkat çekmektedir. İlgili düzenlemelerin Gerşom'a aidiyetinin tartışıldığı makale için bk. Avraham Grossman, "The Historical Background to the Ordinances on Family Affairs Attributed to Rabbenu Gershom Me'or ha-Golah ("The Light of the Exile.)", *Jewish history: Essays in honour of Chimen Abramsky*, ed. Ada Rapoport-Albert and Steven J. Zipperstein (London: Publisher Peter Halban, 1988), 3-23.

⁷⁵ Bu son ikisi, Raşi'nin öğretmenleridir. Bk. Margolis and Marx, *A History Of The Jewish*, 356.

hepimiz onun izinden gidiyoruz, Aşkenaz ve Kitim (Almanya ve civarındaki ülkeler) diasporasının tüm liderleri de Gerşom'un öğrencileridir"⁷⁶.

Ortaçağ Avrupa'sının karanlık bir döneminde bir rehberden uzak kalmış Avrupalı Yahudileri bu belirsizlikten çıkartan, yol gösteren ve yanı başlarındaki Mainz'i bir eğitim ve hukuk merkezi haline getiren Rabbi Gerşom, Raşi'nin ona verdiği sıfatla anılmaya başlamıştır: "*Me'or Ha-Golah* ("*Light of the Exile*") yani Sürgünün Işığı"⁷⁷.

Rabbi Gerşom'un yaydığı ışığın altında eski *geonim* dönemi son bulmuş ve *rişonim* dönemi başlamıştır. 11. yüzyıldan 15. yüzyıla değin süren bu dönem İspanya, İtalya, Kuzey Afrika ve tabii ki Fransa-Almanya topraklarında kurulan akademilerin, Talmud yorumlarının, hukuki ve felsefi çalışmaların ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Mainz'den sonra Worms'ta ve Raşi yoluyla Troyes ve Rabbi Tam yoluyla açılan Ramerupt'daki okullarda Gerşom'un çalışmaları ön planda olmuştur⁷⁸. Gerşom'un attığı adım kendisinden sonra devam ettirilmiş, SchUM cemaati kendi içindeki bu hazineye sahip çıkmıştır. SchUM'u oluşturan Mainz, Worms ve Speyer cemaatleri, Gerşom'un ölümünden sonra yılda en az bir kez Köln'de bir araya gelerek; evlilik, miras hukuku, vergi, eğitim, fakirlere yardım ve resmi makamlarla görüşme gibi sorunları tartışmış ve ortak bir eylem planı oluşturmaya çalışmıştır⁷⁹. Her üç cemaatin *bet din* temsilcilerinin birlikte karar alması Yahudi bireylerin mensup oldukları cemaatten diğerine kaçarak yasadan kurtulmasını önleyerek, onları ortak bir hukuk şemsiyesi altında toplamıştır. Bu nedenle görüşmeler sonucunda ortaya çıkan hukuki düzenlemelere SchUM *takkanot*'u adı verilmiştir⁸⁰.

Ekonomik Yapı

Önceki bölümde birkaç örneğine yer verilen *responsalar*a bakıldığında Avrupa'daki Yahudilerin ticaretle ne kadar yoğun bir ilişki içinde olduğu görülmektedir. Özellikle Gerşom, Raşi ve Rabbi Tam'ın *responsalarından* Kuzey Fransa ve Ren bölgesindeki Yahudi ticaretinin tüm detayları okunabilmektedir⁸¹.

⁷⁶ Keller, *Diaspora*, 172.

⁷⁷ Graetz, *History of Jews*, 252.

⁷⁸ Shulvass, *The History of the Jewish*, 203.

⁷⁹ Elbogen, *Geschichte der Juden*, 28.

⁸⁰ Shulvass, *The History of the Jewish*, 180; Cohen, *Germany*, 88.

⁸¹ Örnek olması bakımından birkaç *responsa*'nın özeti şu şekildedir: "*Bir Yahudi, Hristiyan ibadetinde kullanılan dini kıyafetlerin teminatı karşılığında para ödüyor, Yahudi bir şarap yapımcısı bir varil şarap yapmak için bir Hristiyan çalışan kiralyor, Hristiyan bir kadın bir Yahudi'den pahalı kıyafetler almak için yurtdışına*

Ayrıca onların geleneksel bakıştan uzak *responsalarında*, Yahudilerin bu alandaki faaliyetlerini desteklemek adına verdikleri gayret de açıkça görülebilmektedir. Yahudi olmayanlarla dini bayramlarda ticaret yapılmaması, şarap ticaretinin yasaklanması, rehin olarak Hristiyanlığa has eşyaların alınmaması, Yahudiler arasında faizle işlem yapılmaması gibi yasakların dönemin rabbilerince gerekçelendirilerek esnetildiği anlaşılmaktadır⁸². Bunun altında yatanın Yahudilerin ticarete duyduğu gereksinim olduğu açıktır. Genelde Almanya ve Fransa bölgesi, özelde ise SchUM için söyleyecek olursak, buraya gelen Yahudilerin -buna rabbiler de dâhil⁸³- hemen hemen hepsinin tüccar ve Hristiyan dünya ile ticaret yapmaya mecbur olduğu unutulmamalıdır. Raşi'nin de dediği gibi "Goylar (Yahudi olmayanlar) ile iş yapmadıkça geçimimizi sağlayamayız; zira onlarla birlikte yaşıyoruz ve onlara bağımlıyız"⁸⁴.

Orta Çağ feodal döneminin sıkıntılı zamanlarında var olmaya çalışan Yahudilerin riskli işlere girerek kendilerini değerli kılmaları gayet normaldir. Avrupa ticaretinin gelişmediği bu dönemde Yahudilerin değerli malları bir yerden başka bir yere güvenli bir şekilde taşınması hem var olma çabasının hem de ülkeler ve şehirler arasında kurdukları ticari ağın bir sonucudur. Yahudiler ticari yetenekleri sayesinde feodal toplumdaki çatlaktan sıyrılıp topluma dâhil olmayı başarabilmiştir⁸⁵. Karolenj döneminden itibaren özellikle de Şarlman imtiyazlarıyla desteklenen Yahudi ticareti sebebiyle tüccar ve Yahudi kelimeleri eş anlamlı hale gelmiştir. Feodal sistemde hayati öneme sahip olan tüccarın Yahudi ile özdeşleşmesi bu anlamda 8. yüzyıla kadar uzanmaktadır⁸⁶.

Yalnız uluslararası ticarete değil, iç ticarete de oldukça aktif olan Yahudiler Avrupa ticaret yolları üzerindeki merkezlerde hizmet vermişlerdir. Başta Speyer Piskoposu Rüdiger olmak üzere pek çok bölgesel yöneticinin Yahudilerin bu gücünden faydalanmak amacıyla onlara sayısız imtiyaz sağlaması bu sebeptir. Yahudiler, onların kasabalarına ticari zenginliği getirerek kentsel yaşamın kapısını aralamıştır. Bu nedenle 10. yüzyıldan itibaren Aşkenaz coğrafyasına bakıldığında

seyahat etmesini ve bunun karşılığında ona para vermeyi istiyor, ancak uzakta iken teminat alıp almadığını soruyor..." Marcus, "A Jewish-Christian Sybiosis", 462.

⁸² Jacques Attali, *Yahudiler, Dünya ve Para Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi*, çev. Berna Günen (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2009), 164.

⁸³ Örneğin önemli bir âlim olan Raşi bile geçimini bağımlıktan sağlıyordu. Bk. Margolis and Marx, *A History Of The Jewish*, 357.

⁸⁴ Marcus, "A Jewish-Christian Sybiosis", 462; Attali, *Yahudiler*, 135.

⁸⁵ Theodore K. Rabb, "Jews and Gentiles in the Holy Roman Empire A Comment", *In and Out of the Ghetto Jewish-Gentile Relations In Late Medieval And Early Modern Germany*, Ed. R. Po-Chia Hsia And Hartmut Lehmann (Cambridge University Press, 2002), 72.

⁸⁶ Rosensweig, *Ashkenazic Jewry*, 4.

Yahudi cemaatlerinin yaşadığı yerlerin ticaret yollarının bulunduğu merkezler olması şaşırtıcı değildir. SchUM cemaati bunun en güzel örneğidir⁸⁷.

Almanya'nın Mainz, Worms ve Köln, Fransa'nın Saint (St. ya da Aziz?) Denis, Troyes ve Sens fuarları Yahudilerin Hristiyan tedarikçilerle ve müşterilerle iş yaptıkları önemli yerel fuarlardı. Yahudiler için bu merkezler hem para kazanılan hem de diğer bölgelerden gelen din kardeşleriyle görüşme imkânı sağlayan yerlerdi⁸⁸. Buradaki cemaat toplantılarından çıkartılan hukuki içtihatlar bir tarafa, burada dolaşan ticaret malları çok değişkenlik gösteriyordu. Şarap, tuzlanmış balık, at, sığır, boya maddeleri, yün, giyim eşyası ve bakır kapların yanı sıra alım gücü yüksek müşteriler için; farklı hayvan kürkleri ve derileri, baharatlar ve ilaçlar, altın iplik ve değerli eşyalarla yapılmış elbiseler, yıldızlı kaplar, değerli metaller ve mücevherler ticaretin önemli emtialarıydı⁸⁹.

Responsalardan anlaşıldığı kadarıyla az sayıda köylü Yahudi de mevcuttu. Bunların bazılarının işledikleri, gelir sağladıkları ve miras bırakabildikleri kendi arazileri olduğu gibi bazılarının da bir derebeyinin arazisinde -serf olarak değil- çalıştığı anlaşılmaktadır⁹⁰. Zanaatkâr olan Yahudilerin ise; tabakhane işçisi, terzi, cam üfleyicisi, ipek dokumacısı, kuyumcu ve değerli eşya yontucusu gibi işlerde bulunduğu görülmektedir⁹¹.

Yahudilerin Hristiyan Avrupa'nın ilkel feodal yapısına entegre olmasından sonra feodal beyler kendi finansal ve ticari işleri için Yahudilerden faydalanmaya başlamış, bu da Yahudileri aristokratlardan oluşan bir müşteri profiliyle karşı karşıya getirmiştir. Hristiyan din adamlarından kral ve kraliçelere kadar uzanan listede zengin hanımlar, baronlar, kontlar, malikâne ve köy sahipleri bulunuyordu. Bunlar şehirlerde yerleşik, kırsal kesimde kaleleri olan, dini ve seküler toplumun üst katmanlarını oluşturan kişilerdi⁹².

I. Haçlı Seferi öncesi Yahudilerin hem uluslararası hem de iç piyasada önemli ticari faaliyetler yürüttüğü ve bu konuda desteklendiği açıktır. Haçlı seferlerinden sonra bu durum Yahudilerin yaşadığı trajik olaylardan bağımsız olarak Avrupa'da ticaretin tekrar canlanmasıyla değişime uğramıştır. I. Haçlı Seferi'ni izleyen süreçte -seferin ekonomik bir sonucu olarak da- Hristiyanlar tekrar endüstri ve ticarete gelişme göstermiş, ticaret kentleri gelişmiş ve

⁸⁷ Ben-Sasson, "Vom 7. bis zum 17. Jahrhundert Das Mittelalter", 490-491.

⁸⁸ Attali, *Yahudiler*, 135.

⁸⁹ Michael Toch, *The Economic History of European Jews, Late Antiquity and Early Middle Ages* (Boston: Brill, Leiden, 2013), 94.

⁹⁰ Toch, *The Economic History*, 86.

⁹¹ Attali, *Yahudiler*, 155.

⁹² Toch, *The Economic History*, 96.

Yahudilerin yerel ticaretine zarar verecek olan burjuva sınıfı ortaya çıkmıştır. Gittikçe güçlenen Hristiyan tüccar loncalarının bazı malların ticareti üzerinde tekel kurması Yahudilerin ticari faaliyetlerini sınırlandırmıştır⁹³. Yeni gelişen lonca teşkilatı Yahudi tüccara ağır ticari vergiler yüklemiş, Yahudilerin hem yerel hem de uluslararası ticaretten çekilmesine ve ödünç para verme işine kaymasına neden olmuştur⁹⁴. Aynı zamanda Kilise'nin, Hristiyanların faiz karşılığı ödünç para vermesini yasaklaması da bu işin Yahudilerin tekeline girmesinde etkili olmuştur. Böylece ismi ticaretten ziyade faizle borç para verme işiyle anılan yeni bir Yahudi profili meydana gelmiştir. Ve bu profil kendine ihtiyaç duyulmakla birlikte, ağır faiz nedeniyle kendisinden nefret edilen bir Yahudi'yi işaret etmektedir. Attali'nin de belirttiği gibi bu mecburiyet ve nefretin bir araya geldiği çelişkili bir durumdur⁹⁵.

Sonuç

Sonuç olarak ticari yetenekleri ve reformist olarak nitelendirilebilecek dini liderlerinin yönlendirmeleriyle kendilerine has bir yapı ortaya koyan SchUM cemaati uzun yıllar varlığını sürdürmüştür. Aşkenaz'ın nüvesini oluşturan bu cemaatin etkisi de Almanya ile sınırlı kalmamış, zihinsel açıdan Avrupa Yahudilerine ilham olmuştur. Bu uzun süreçte cemaatin gelişimi durduran birkaç olay yaşanmıştır. Bunlardan ilki 1096 yılında I. Haçlı Seferi sırasında gerçekleşmiştir. Haçlı ordusu ve gözü dönmüş Hristiyan halk önce Fransa topraklarındaki ardından Almanya'daki Yahudi yerleşimlerine saldırmıştır. Bu saldırılar sırasında bazı Yahudiler din değiştirerek bazıları da kaçarak canını kurtarmaya çalışmış olsa da özellikle Mainz ve Worms Yahudi cemaatleri büyük oranda zarar görmüş ve 1000'in üzerinde Yahudi hayatını kaybetmiştir⁹⁶.

Haçlı saldırısı sonrasında Mainz, Worms ve Speyer'deki Yahudi yaşamı yeniden canlanmış olsa da bu olay cemaatte derin bir yara meydana getirmiştir. Bu travmatik tecrübe ortaçağ tarihi boyunca çeşitli vesilelerle tekrar etmiştir. 14. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşen saldırılar ile 15. yüzyılda Mainz ve Speyer'deki Yahudilerin şehirden çıkartılması ise SchUM cemaatine büyük bir

⁹³ 12. yüzyıldan itibaren ticari alanda sınırlandırılan Yahudiler mevcut imkânlarını korumak için *herem hayishuv* denilen bir uygulamaya başvurmuşlardır. Bu uygulama Yahudi cemaat yönetimi yani *kahal*'in kararıyla cemaate yeni bir Yahudi yerleşimci kabul etmeme durumudur. Buna göre Yahudiler cemaatteki sayının artarak zaten sınırlı olan ticari faaliyetlerde sıkıntı çıkmasına ve aralarındaki ticari rekabete engel olmaya çalışmıştır. Rosensweig, *Ashkenazic Jewry*, 47-48; Shulvass, *The History of the Jewish*,182; Marcus, "A Jewish-Christian Sybiosis", 455.

⁹⁴ Shulvass, *The History of the Jewish*, 186; Rosensweig, *Ashkenazic Jewry*, 54.

⁹⁵ Attali, *Yahudiler*,167.

⁹⁶ Haçlı Seferleri sırasında SchUM cemaatlerinin karşılaştığı antisemitik olaylar hakkında detaylı bilgi için bk. Emrullah Kaleli, "Haçlı Seferleri Zamanında Avrupa'da Antisemitizm (1096-1190)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* XIII/1, Yaz 2013: 21-35.

Aşkenaz Yahudiliği'ne Bakış

zarar vermiş, buranın eğitim ve hukuk merkezi olma niteliğini yok etmiştir. Yalnızca Worms Yahudileri Holokost'a kadar hayatta kalabilmiş ve o zamana kadar koruyabildiği Orta Çağ mirasını da o dönemde kaybetmiştir.

KAYNAKÇA

“Ashkenaz”. *Encyclopaedia Judaica*. II, second edition, ed. Fred Skolnik, Jerusalem: Keter Publishing House Ltd., 2007, 569-571.

Attali, Jacques. *Yahudiler, Dünya ve Para Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi*, çev. Berna Günen, (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2009).

Beider, Alexander. *Origins of Yiddish Dialects* (New York: Oxford University Press, 2015).

Ben-Sasson, Haim Hillel. “Vom 7. bis zum 17. Jahrhundert Das Mittelalter”, *Geschichte des Jüdischen Volkes*, ed. H. H. Ben-Sasson (München: Verlag C. H. Beck oHG, 2007), 473-883.

Ben-Sasson, Haim Hillel. “Germany”, *Encyclopaedia Judaica*, VII, second edition, ed. Fred Skolnik, (Jerusalem: Keter Publishing House Ltd., 2007), 518-546.

Bloomberg, Jon Irving. *The Jewish World in the Middle Ages* (New York: Ktav Publishing House, Inc. 2000).

Bönnen, Gerold. “Worms: The Jews between the City, the Bishops, and the Crown”, *The Jews of Europe in the Middle Ages (Tenth to Fifteenth Centuries)*, ed. Christoph Cluse, (Belgium: Brepols Publishers, 2004), 449-458.

Carlebach, Ephraim. *Die Rechtlichen und Sozialen Verhältnisse der Jüdischen Gemeinden: Speyer, Worms und Mainz* (Leipzig: Druck von Alexander Edelmann, 1901).

Cohen, Stuart. *Germany Popular History of Jewish Civilization* (New York-Paris: Leon Amiel Publisher, 1974).

Cluse, Christoph. “Die Mittelalterliche Jüdische Gemeinde Als “Sondergemeinde” -Eine Skizze”. *Sondergemeinden und Sonderbezirke in der Stadt der Vormoderne*, ed. Peter Johanek, (Köln Weimar Wien: Böhlau Verlag, 2004), 29-51.

Dresdner, Albert. Lewinski, Ludwig. Aroniu, Julius. *Regesten zur Geschichte der Juden im Fränkischen und Deutschen Reiche Bis zum Jahre 1273* (Berlin: Verlag Von Leonhard Simion, 1902).

Eidelberg, Shlomo and Derovan, David. “Gershom Ben Judah Me’or Ha-Golah” *Encyclopaedia Judaica*, VII, second edition, ed. Fred Skolnik, (Jerusalem: Keter Publishing House Ltd., 2007), 551-552.

Elbogen, Ismar. *Geschichte der Juden in Deutschland* (Berlin: Jüdische Buch-Vereinigung, 1935).

Graetz, Heinrich. *History of Jews III* (London: David Nutt, 1892).

Grossman, Avraham. "The Historical Background to the Ordinances on Family Affairs Attributed to Rabbeinu Gershom Me'or ha-Golah ("The Light of the Exile.)", *Jewish history: Essays in honour of Chimen Abramsky*, ed. Ada Rapoport-Albert and Steven J. Zipperstein, (London: Publisher Peter Halban, 1988), 3-23.

Habermann, Abraham Meir. "Simeon Bar Isaac", *Encyclopaedia Judaica XVIII*, second edition, ed. Fred Skolnik, (Jerusalem: Keter Publishing House Ltd., 2007), 592-593.

Haverkamp, Alfred. *Jews in the Medieval German Kingdom* translated by Christoph Cluse Universität Trier, Arye Maimon-Institut für Geschichte der Juden, online edition, 2015. (erişim tarihi: 21.10.2019) https://ubt.opus.hbz-nrw.de/opus45-ubtr/frontdoor/deliver/index/docId/671/file/Jews_German_Kingdom.pdf

Heil, Johannes. "Getting Them in or Keepingthem out? Theology, Law, and the Beginnings of Jewish Life at Mainz in the 10 and 11 Centuries" *Jews in Early Christian Law: Byzantium and The Latin West, 6-11 Centuries*, ed. John Tolan, Nicholas De Lange, Laurence Foschia, Capucine Nemo-Pekelman, (Belgium: Brepols, 2014), 211-228.

Kaleli, Emrullah. "Haçlı Seferleri Zamanında Avrupa'da Antisemitizm (1096-1190)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIII/1,Yaz 2013: 21-35.

Keller, Werner. *Diaspora The Post-Biblical History of the Jews* Harcourt (New York: Brace&World, Inc., 1969).

Kisch, Von Guido. "Die Rechtsstellung der Wormser Juden im Mittelalter", *Zeitschrift für die Geschichte der Juden in Deutschland*, Heft 2-3,1935: 122-133.

Levi, S. Von. "Die Verbundenheit zwischen den Jüdischen Gemeinden Worms und Mainz im Mittelalter", *Zeitschrift für die Geschichte der Juden in Deutschland*, Heft 2-3, 1935: 187-191.

Linder, Amnon. *The Jews in The Legal Sources of The Early Middle Ages* (Michigan: Wayne State Univ. Press, 1997).

Marcus, Ivan G. "A Jewish-Christian Sybiosis: The Culture of Early Ashkenaz", *Cultures of the Jews: A New History*, ed. David Biale (New York: Schocken Books, 2002), 449-516.

Marcus, Jacob Rader and Saperstein, Marc. *The Jews in Christian Europe A Source Book 315-1791*(New York: Hebrew Union College Press, 2015).

Marx, Alexander. *Essays In Jewish Biography* (Philadelphia: The Jewish Publication Society Of America, 1948).

Marx, Alexander and Margolis, Max L. *A History Of The Jewish People* (Philadelphia: The Jewish Publication Society Of America, 1937).

Müller, R. Jörg. "Juden im Westen des Reiches. Einflüsse, Eigenständigkeiten und Wirkungen im hohen und späten Mittelalter", *Zwischen Maas und Rhein: Beziehungen, Begegnungen und Konflikte in einem europäischen Kernraum von der Spätantike bis zum 19. Jahrhundert*, hg. v. Franz Irsigler, Trier 2006 (Trierer historische Forschungen 61): 403-434

Rabb, Theodore K. "Jews and Gentiles in the Holy Roman Empire A Comment", *In and Out of the Ghetto Jewish-Gentile Relations In Late Medieval And Early Modern Germany*, ed. R. Po-Chua Hsia And Hartmut Lehmann, (Cambridge University Press, 2002), 71-74.

Reuter, Ursula. "Jerusalem am Rhein. Die SchUM-Gemeinden Speyer, Worms und Mainz", *Beträge zur Rheinisch-Jüdischen Geschichte*, Heft 3, 2013: 1-32.

Rosensweig, Bernard. *Ashkenazic Jewry in Transition* (Canada: Wilfrid Laurier Univ. Press, 1975).

Schama, Simon. *Yahudilerin Tarihi*, çev. Leyla Tonguç Basmacı (İstanbul: Alfa Tarih, 2019).

Shapiro, Alexander and Ansbacher B., Mordechai. "Shum", *Encyclopaedia Judaica XVIII*, second edition, ed. Fred Skolnik (Jerusalem: Keter Publishing House Ltd., 2007), 532-533.

Shulvass, Moses A. *The History of the Jewish People II* (Chicago: Regnery Gateway, 1982).

Straten, Jits Van. *The Origin of Ashkenazi Jewry: The Controversy Unraveled* (New York: Walter de Gruyter GmbH & Co., 2011).

Toch, Michael. *The Economic History of European Jews Late Antiquity and Early Middle Ages* (Leiden-Boston: Brill, 2013).

Toch, Michael. "Jewish Migrations to, within and from Medieval Germany", *Le Migrazioni in Europa Secc. XIII-XVIII*, ed. Simonetta Cavaciocchi (Florence: Le Monnier, 1994), 639-652.

Toch, Michael ve Müller-Luckner Elisabeth. "Wirtschaftsgeschichte der mittelalterlichen Juden Fragen und Einschätzungen". *Schriften des Historischen Kollegs Kolloquien 71*, ed. Lothar Gail (München: R. Oldenbourg Verlag, 2008), 181-210.